

PROF. DR. NİHAT KEKLİK VE TÜRK İSLAM FELSEFESİ

Dr. Öğr. Üyesi Kazım YILDIRIM*

Öz

Prof. Dr. Nihat Keklik'in girişimi ile kurumsal kimlik kazanan Türk İslam Düşüncesi Tarihi Anabilim Dalı, bu alandaki çalışmaların önemini arttırmıştır. Türk İslam dünyası, yedinci-sekizinci asırdan başlayarak on beş-on altı yüzyıla kadar devam eden düşünce hareketlerinde özne olarak rol oynamıştır. Düşünce tarihinde genelde İslam dünyasının, özel de ise Türklerin önemli katkılar yaptığı açıkça ortaya çıkıyor. Prof. Dr. Keklik eserlerindeki örneklerle Türk İslam düşünürlerin yaptıkları çalışmaların önemini ortaya koymuştur. Türk İslam Felsefesinin akademik kimlik kazanması; bir yandan Türk İslam Felsefesinin varlığı ve Türk İslam düşünürlerinin görüş ve düşüncelerinin yer aldığı klasik kaynakların tanıtımı, diğer yandan bu düşünürlerin eserlerinin Türkçeye aktarılması ve tanıtılması ve ayrıca düşünürlerin, felsefe tarihindeki yeri ve öneminin ortaya çıkarılması için yapılan akademik çalışmalar hız kazanmıştır.

Anahtar kelimeler: Nihat Keklik, Türk İslam Felsefesi, Düşünce Tarihi.

Prof. Dr. Nihat Keklik and Turk Islam Philosophy

Abstract

Department Of Turkish Islamic Thought History, what has gained corporate identity with the initiative of Prof. Dr. Nihat Keklik, increased the importance of work in the area. From seventh-eighth centuries to fifteenth-sixteenth centuries, The Turkish-Islamic world played a role as a subject. It is clear that in the history of thought, the Islamic world in general and the Turks in particular have made important contributions. Prof. Dr. Keklik emphasized the importance of the works of Turkish Islamic thinkers with the examples in his works. Acquisition of academic identity by Turkish Islamic philosophy; on one hand, the existence of the Turkish Islamic philosophy and the introduction of classical sources in which the views and thoughts of the Turkish Islamic thinkers are included, on the other hand the academic work for the translate and introduction of the works of these thinkers to the Turkish language and also

* Sakarya Üniversitesi Öğretim Üyesi, Keklik Hoca'nın İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'nde ilk lisans ve danışmanlığını yaptığı son yüksek lisans ve doktora öğrencisidir.

for the purpose of revealing the place and the importance of thinkers in the philosophical history.

Keywords: Nihat Keklik, Turkish Islamic Philosophy, History Of Thought.

Giriş

1971-1972 öğretim yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe bölümüne kayıt yaptırmıştım. Tarih okumak hedefindeydim ancak felsefe bölümüne girişim tercih hatası sonucuydu. Yeniden sınava girip zaman ve emek kaybetmektense felsefe okumak zorunlu hale gelmişti. Bu zorunluluk birinci sınıftan itibaren bir yandan derslerime odaklanmaya ve yeni arkadaşlar tanımaya, diğer yandan hocalarını tanımaya yöneltmiştir. Birinci sınıftan itibaren tanıştığım arkadaşlarım içerisinde Fikret Akın'ın ayrı bir yeri olmuştur. Metin İşçi de birinci sınıftan itibaren tanıdığım önemli arkadaşlarımdandır. Fikret Akın ile aynı yurttan (Edirnekapı Erkek Öğrenci Yurdu) kalıyor, Fakülteye ve derslere beraber gidip geliyorduk. O dönemde Fakültenin birinci sınıf derslerini başarıp ikinci sınıfa geçmek gerekiyordu; zira birinci sınıf dersleri “baraj” olarak nitelendiriliyordu. Bir dönem kayıpla ikinci sınıfa geçmiştik. Birinci sınıfı okurken (1971-1972) Türk İslam Felsefesiyle ilgili dersler olmadığı gibi böyle bir “kursü” (anabilim dalı) de yoktu. İkinci sınıfa geçince böyle bir dersin ve kursünün varlığını öğrenebildik. İkinci sınıftan itibaren felsefe bölümündeki sertifikalardan (kursü=anabilim dalı) birini “esas sertifika” diğerlerinden ikisini yardımcı sertifika olarak seçmek gerekiyordu. Ayrıca sosyoloji ve psikolojiden de belirli dersleri almak zorunluymuştu. Esas sertifikada üç yıl boyunca ders yoğunluğunun yanında son sınıfta o alanda mezuniyet tezi yapmak, hazırlamak gerekiyordu. Türk İslam Felsefesi yeni kurulmuştu (1970-1971).¹ Yeni kurulmuş olması dolayısıyla birinci sınıfta iken bu alanda derslerimiz olmamıştı, ayrıca dersin hocasını (Prof. Dr. Nihat Keklik) da tanımıyorduk. Fakat dersin ismi ilğimizi çekmişti; “Türk İslam Felsefesi”, ikimizin aradığı bir alandı. Derslerin içeriğini ve hocasını tanımak için çabalamaya başladık (Şubat, 1973). Hoca ile görüşerek/izin alarak dersine girdik sonrasında ise esas sertifika için randevulaştık.

Türk İslam Felsefesi konusunda o tarihe kadar çok fazla bilgiye sahip değildik. Aslında normal müfredat içerisinde bu mümkün de değildi. Çünkü o tarihlerde Felsefe denilince ilkçağ Yunan (Grek) Felsefesi, Ortaçağ Hristiyan Batı Felsefesi (Patristik ve Skolastik) ve yeniçağ Avrupa Felsefesi anlaşılıyordu. Felsefeyi oluşturan düşünürlerin görüşleri de lise yıllarından itibaren böyle öğretiliyor ve okutuluyordu. Türklerin veya diğer Müslüman toplumların felsefe alanında yetiştirdiği düşünür, filozof yok mudur diye sorduğumuz olmuştur ancak tatmin edici cevaplar alınamıyordu. Çabamızla öğrenmeye

¹ 30 Eylül 1971’de alınan karar 15 Ekim 1971’de kendisine bildirilmiştir. Türk-İslâm Kursüsü 9 Aralık 1971 yılında 5. senato toplantısında onaylanmıştır. Kursü için ihdas edilen Türk-İslâm Felsefesi Sertifikası ise 16.08.1973 tarih 14627 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Türk İslam Felsefesinin kuruluşuyla ilgili geniş bilgi için bkz. İsmail Yakıt, *Hatıralarıyla İz Bırakanlar*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2016, s. 269-270. Ayrıca bkz. Cahid Şenel, “Nihat Keklik: Hayatı ve Çalışmaları”, *Kutadgubilig*, Sayı: 19, Mart İstanbul 2011, s. 217-236.

çalıştığımız Farabi (870-950), İbn Sina (980-1037), Gazali (1058-1111) gibi düşünürler, sanki günümüzdeki gibi camilerde namaz kaldırmakla görevli birer “imam” olarak gösteriliyor ve küçümseniyordu. Bunlar din adamıydılar, imamdılar, o zaman dini kitaplarda veya dini okullarda (İlahiyat, Yüksek İslam Enstitüleri) okutulabilir, öğretilibilirdi. Böyle düşünen ve iddiası olan çevrelere göre (ki o tarihlerde azımsanamayacak derecede çoğunluğa sahip idiler) yukarıda ismi sayılan “imamların” yazdıkları kitaplar “dinle ilgili basit, sıradan eserlerdi, onun için çok da önemli değildi.” Üstelik “basit” denilerek küçümsenen bu eserler Arapça yazılmıştı ve çoğu da (bazı istisnalar hariç) o güne kadar Türkçeye aktarılmamıştı. Aktarılmış olanlar da genelde İlahiyat veya Yüksek İslam Enstitüsü veya muhafazakâr bilinen yayınevleri veya çevreler tarafından yapılmıştı.

Uzun ve zahmetli mücadeleler sonucunda İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü’nde Türk İslam Felsefesi (Türk İslam Düşüncesi Tarihi) “Kürsü=Ana Bilim Dalı” olarak kurulmuş olmasına rağmen hem hocayı hem de yeni kurulmuş bulunan bu kürsüyü felsefeyle doğrudan ilgili olmadığı iddiasıyla tarih bölümüne aktarmak için sudan bahaneler uydurmaya çalıştılar.² Ayrıca bu ana bilim dalını esas sertifika olarak seçen öğrenciler mezun olunca, “felsefe öğretmenliği yapamayacaklar” şeklinde basit, düzmece dezenformasyona başvurulmuştu. Fakat ne olursa olsun kararımız değişmeyecekti. Fikret Akın’la ikimiz Türk İslam Felsefesini esas sertifika olarak seçmeye kesin kararlıydık. Dezenformasyona rağmen seçtik ve Hocanın bu alanda (felsefe bölümünde) ilk lisans öğrencileri olma imkanını elde ettik. Sonradan Metin İşçi de bize dahil olmuştur.

1. Prof. Dr. Nihat Keklik: Kısa Özgeçmişi, Eserleri, Görüşleri ve Üslubu³

1.1. Kısa Özgeçmişi

Kitaplarındaki kısa öz geçmişler çoğunlukla kendi isteğiyle yazılmış değildir. Şahit olduğum gibi kitapları yayımlayan yayınevlerinin isteğiyle kısa sürede yazılmış/yazdırılmış küçük dipnotlar şeklindedir. Kitaplarının başına veya kapak kısımlarına özgeçmişlerini yazarken/yazdırırken bu işi kısa sürede gerçekleştirdiğinden, tam olarak hatırlayamaması veya eksik hatırlaması yüzünden olduğunu düşündüğüm önemli olmayan bazı küçük farklar ortaya çıkmıştır. Karışıklığa meydan vermemek açısından 2001 yılında neşrettiği “Türklerde Ahlak ve Dünya Görüşü”⁴ adlı eserinin başına yazdığı/yazdırıldığı özgeçmişini dikkate alıyoruz.

Prof. Dr. Nihat Keklik, 1926 yılında Ayvalık’ta doğdu. Pederi ve validesi aslen Balkanlardaki Üsküp/Kalkandelen ilçesine mensuptur.

² Şenel, *a.g.e.*, s. 222-224; Bkz. Yakıt, *a.g.e.*, s. 270.

³ Geniş bilgi için bkz. Şenel, *a.g.e.*, s. 217-236. Şenel tarafından yazılan bu makale, Nihat Keklik’in sağlığında onun bilgisi dahilinde özlük dosyasının incelenmesi ve şifahi bilgilerine başvurulmasıyla oluşturulmuş özgün bir çalışmadır. Makale, Keklik’le ilgili önemli ve etraflı bilgiler içermektedir. Tarafından ele alınan konular Şenel’in kronolojik olarak sıraladığı bazı hususların bizzat tanığı olmamla ilgilidir.

⁴ Bkz. Nihat Keklik, *Türklerde Ahlak ve Dünya Görüşü*, Ötügen Neşriyat, İstanbul 2001, s. 5.

“Ayvalık Cumhuriyet İlkokulu’nu bitirdikten sonra, İstanbul’a gönderilip 1939-1948 yılları arasında Galatasaray Lisesi’nde okudu. 1949 yılında başladığı İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi’ndeki lisans eğitimini 1953 yılında tamamladı. Aynı yıl (1953) Felsefe Tarihi Kürsüsü’nde Asistan tayin edildi. O zamanki adıyla ‘Devlet Lisan İmtihanını’ vererek (1953), ‘Mukayeseli Olarak Farabi ve Aristo Mantığında Kategoriler’ konusundaki doktora tezini tamamladı (1955). Sonra Avrupa’ya gönderildi ve 1959 yılında askerlik görevini yapmak üzere Türkiye’ye döndü. 1960/Mayıs ayında Üniversiteye (İstanbul) dönüşünde kendi deyimiyle ‘bazı müşkülâtlara’ uğradıktan sonra görevine yeniden başladı. 1961 yılında evlendi. Ertesi yıl ‘Sadreddin Konevi’nin Felsefesi’ adlı doçentlik tezini tamamladı (1962).”

“Türk İslam Felsefesi” adlı bir “kürsü” (anabilim dalı) ihdas edilmesi için, ilk resmi müracaatını 1965 yılında yaptı. Türk İslam Felsefesinde büyük etkileri olan “Muhyiddin İbn’ül Arabi” (öl.1240) konusunda birkaç eser yayınladıktan sonra 1969 da profesör unvanını aldı. Nihayet 1970 de “Türk İslam Felsefesi Tarihi” adlı kürsü kuruldu ve bu kürsünün başkanlığına tayin edildi. “Sertifika” için devam eden uzun formalitelerden sonradır ki, ancak 1974 yılında derslere başlanabildi. Böylece 1991 yılının Şubat ayına kadar geçen 38 yıllık meslek hayatını, normal süresinden birkaç yıl önce (ve kendi isteğiyle) noktlayıp emekli oldu.⁵ Evli, iki kız (Tüten ve Yasemin) ve bir torun (Duru) sahibidir. Çok sayıda yayınlanmış kitapları, ulusal ve uluslararası makaleleri bulunmaktadır.⁶ 1 Mart 2017 tarihinde İstanbul’da 91 yaşında iken vefat etmiştir. Cenazesi İstanbul’da aile kabristanının bulunduğu Karaca Ahmet Mezarlığı’na defnedilmiştir.

1.2. Eserleri ve Görüşleri

Çalışmaları ağırlıklı olarak Türk İslam düşüncesine yöneliktir. Bu alandaki her bir çalışması Türk kültürüne katkı açısından önemlidir. Basılmış eserlerinin yanında “basıma hazır” veya “hazırlanıyor” diye yazarak tasarladığı ve tasarılarının bir kısmını sonradan gerçekleştirdiğini, bir kısmını ise dosya şeklinde hazırladığını belirtmek gerekir. Basılmış eserlerini dört gruba, basıma hazır veya hazırlanıyor türü çalışmalarını da dikkate alırsak bütün eserlerini beş gruba ayırmak mümkündür. Eserleri analiz edilirken Hocanın görüş ve düşünceleri de ortaya çıkacaktır. Dolayısıyla eserleriyle birlikte yeri geldiğinde görüşlerine de yer verilecektir.⁷

Eser Analizi:

1. Türk İslam Felsefesine ait eserleri,
2. Felsefe Tarihi, Mantık ve Sistematik Felsefeye ait eserleri,
3. Felsefenin Tekniği, Metodolojisi ve Kolaylaştırmasına ait eserleri,
4. Fikir, düşünce ve görüşlerine ait eserleri,
5. Basıma hazır veya hazırlanan eserleri.

⁵ Keklik, a.g.e., s. 5. Geniş bilgi için Şenel, a.g.e., s. 218-225.

⁶ Eserlerinin ayrıntılı listesi için ayrıca bkz. Şenel, a.g.e., s. 232-235.

⁷ Farklı analiz için bkz. Şenel, a.g.e., s. 225-232.

1.2.1. Türk İslam Felsefesine Ait Eserleri

En fazla eserleri bu grupta yer almıştır. Hem makale ve hem de kitapları bu alanda yazılmış orijinal çalışmalardır. İsimleri (kitap, makale, tebliğ) basım yılı sırasına göre aşağıda belirtilmiştir. Aslında buradaki eserler; bir yanıla felsefe tarihini, diğer yanıla sistematik felsefeyi de ilgilendirmektedir. Ancak doğrudan Türk İslam düşüncesi etiketini taşıdıkları için bu kategoride değerlendirilmiştir. Sistematik felsefe veya felsefe tarihini ilgilendiren eserlerini de Türk İslam bakış açısıyla ele almıştır. Çünkü Hocaya göre İlk Çağdan başlanarak felsefe hareketleri etkileşim içerisinde. Türk İslam Felsefesi ilkçağ felsefesinden etkilendiği gibi Ortaçağ ve Yeniçağ Batı felsefesi de Türk İslam felsefesinden etkilenmiştir.

♦ “Farabi'nin Kategorileri”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, C. 2; cüz 2-4/s. 1-48, Makale: 48 sayfa, İstanbul 1960.

♦ “Farabi Mantığının Kökleri”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Şarhiyat Mecmuası*, C. 4/s. 147-170, Makale: 23 sayfa, İstanbul 1961.

♦ “Sadreddin Konevi'nin Düşüncesinde İnsan, Kader ve Ahlak”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, C. 4/Cüz 1-2, s. 65-80, Makale: 15 sayfa, İstanbul 1964.

♦ *Muhyiddin İbn'ül Arabi: Hayatı ve Çevresi*, Büyük Matbaa, Çığır Yayınları, Kitap: 184 sayfa, İstanbul 1966.

♦ *Sadreddin Konevi'nin Felsefesinde Allah, Kâinat ve İnsan*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, No: 1208, Kitap: 24+192 sayfa, İstanbul 1967.

♦ *Muhyiddin İbn'ül Arabi: El-Bulga fîl-Hikme (Felsefede Yeterlilik, Arapça)*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1403, Kitap: 44+576 sayfa, İstanbul 1969.

♦ *İslam Mantık Tarihi ve Farabi Mantığı*, iki cilt, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, No: 1405, Kitap: 88+94 sayfa, İstanbul 1969-1970.

♦ *İbn'ül-Arabi'nin Eserleri ve Kaynakları İçin Misdak Olarak El Fütuhât el-Mekkiye (Yan Motifler)*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, No: 1726, Kitap: 14+256 sayfa, (aynı kitap Kültür Bakanlığı'nın yayınları arasında da çıkmıştır), İstanbul 1974.

♦ *İbn'ül Arabi'nin Eserleri ve Kaynakları İçin Misdak Olarak El-Futuhât el-Mekkiye (Esas Motifler)*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, No: 1991, Kitap: 14+275 sayfa, (aynı kitap Kültür Bakanlığı yayınları arasında da çıkmıştır), İstanbul 1980.

♦ *Türk İslam Filozofu İbn Sina: Hayatı ve Eserleri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Felsefe Arkivi, Sayı: 22-23/s. 1-53, Makale: 53 sayfa, İstanbul 1981.

♦ *Türk-İslam Filozoflarının Avrupa Kültürüne Etkileri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Arkivi, Sa. 24/s. 1-25, Makale: 25 sayfa, İstanbul 1984.

♦ *Hekim ve Hâkim Olarak İbn Sina*, Gevher Nesibe Sultan anısına düzenlenen İbn Sina Kongresi Tebliğleri, Kayseri, 14 Mart 1984/s. 313-333, Makale: 20 sayfa, Kayseri 1984.

♦ *İbn Sina'ya Göre Çocukta ve Gençlerde Mutedil Mizacın Şartları*, Türk Tarih Kurumu Yayını, İbn Sina, Ölümünün Bininci Yılı Armağanı-1984/s. 249-255, Makale: 6 sayfa, Ankara 1984.

♦ *Türk-İslam Filozoflarının Avrupa Kültürüne Etkileri Konusunda Yeni Örnekler*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Arkivi, C. 26/s. 17-36, Makale: 18 sayfa, 1987.

♦ *Türklerde Ahlak ve Dünya Görüşü*, Ötüken Neşriyat, Kitap: 184 sayfa, İstanbul 2001.

1.2.2. Felsefe Tarihi ve Sistematik Felsefeye Ait Eserleri

Tarih sırasına göre: 1975 yılında teksir şeklinde ders notu olarak öğrencilerine verdiği iki ciltlik çalışmaları bu kategorideki eserler listesine ilave etmek gerekir. Bu teksirler sonraki eserlerinde içerik olarak yer almış olmakla birlikte yine de önemini muhafaza etmektedir. Bunlardan ilki İslam Felsefesi, ikincisi ise Türk İslam Felsefesi adını taşımaktadır. Bu iki çalışma Prof. Dr. Nihat Keklik'in İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ndeki derslerinin yanında akşam saatlerinde (gece dersleri) İstanbul (Çapa) Yüksek Öğretmen Okulu'nda ders okuturken o dönemde İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Müdürlüğü yapmakta olan Yümnü Sezen Bey'in⁸ katkısıyla hazırlanmış ve fakülte'deki esas sertifikalı öğrencilerine ücretsiz olarak verilmiştir. Her iki kaynak da ders notları biçiminde hazırlanmıştır (bu notlar sonradan basımını gerçekleştirdiği Felsefe Mukayeseli Temel Bilgiler ve Kaynaklar, Felsefenin İlkeleri -Türk Felsefeye Giriş 1- ve Filozofların Özellikleri: Felsefeye Giriş-2 adlı eserlerinde kullanmıştır). Birinci kaynak olan İslam Felsefesi (teksir, 1975); önsözden sonra Felsefi Düşüncenin Tarihteki Başlangıçları (s. 4-20), Felsefenin Mahiyeti, Felsefe ve Hikmetin Lügat Anlamları (s. 21-39) ve Felsefe Problemleri ve Hikmet Binası (s. 40-104) olmak üzere üç bölüm ihtiva etmektedir. Türk İslam Felsefesi adını taşıyan ikinci kaynak ise (teksir, 1975) üç bölüm ve bir ekten oluşturulmuştur. Birinci bölüm Hikmet Binası Teorisi, ikinci bölüm Türk İslam Felsefesine Antik Çağdan Aktarılan Bilgiler, üçüncü bölüm ise Türk İslam Filozofları adını taşımaktadır. Ek olarak da (s. 89=1-7) Türk İslam Felsefesi'ne girerken öğrenilmesi gereken elementer hususlar yer almıştır (TÜRK İSLAM FELSEFESİNE GİRERKEN BİLİNMESİ GEREKENLER). Bu kategoride sayılması gereken diğer eserleri ise şunlardır:

♦ *Felsefe: Mukayeseli Temel Bilgiler ve Kaynaklar*, Çağrı Yayınları, Kitap: 336 sayfa, İstanbul 1978. (Bu kitapta yer alan bilgilerin çoğu belirtilen iki teksirden aktarılmıştır.)

♦ *Felsefenin İlkeleri (Felsefeye Giriş 1)*, Doğuş Yayınları, Kitap: 14+270 sayfa, İstanbul 1982.

♦ *Filozofların Özellikleri (Felsefeye Giriş 2)*, Doğuş Yayınları, Kitap: 240 sayfa, İstanbul 1983.

♦ *Türk-İslam Felsefesi Açısından Felsefenin İlkeleri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, kitap sayfa, aynı kitap, Türk Tarih Kurumu Yayını olarak Ankara 1996'da tekrar basılmıştır.

⁸ Yümnü Sezen (Prof. Dr.): 1975-1977 yıllarında İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu'nda Müdürlük yaptı. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğretim üyeliği görevinde bulundu ve buradan emekli oldu. Sosyoloji, Kültürel Yapı, Tarihi Maddeciliğin Tahlil ve Tenkidi, Dinler Arası Diyalog İhaneti gibi önemli eserler yazdı. Yayınlanmış çok sayıda ulusal ve uluslararası makaleleri de bulunmaktadır. İstanbul'da ikamet ediyor.

1.2.3. Felsefenin Tekniği, Metodolojisi ve Kolaylaştırmasına Ait Eserleri

Üçüncü sırada Hoca'nın özellikle üzerinde durmaya çalıştığı felsefenin tekniği ve metodolojisi yer almaktadır. Felsefenin kolaylaştırılması O'nun üzerinde durduğu önemli konuların başında gelir. Çünkü herkes anlaşılabilir felsefeyi sevmektedir diyor.⁹ İsmail Yakıt, "Felsefeyi halka sevdiren adamdı. İçinde sırf üslup problemlerini çözümlendiği Felsefenin Tekniği diye bir kitap bile yazmıştı. Hatta ismini vermediği bir İtalyan filozofun 'Filozofun dili namusudur' dediğini sık sık tekrarladı"¹⁰ diyor. Felsefenin kolaylaştırılmasıyla ilgili olarak; felsefe kitaplarını birkaç defa okumak, uzun ifadelerin özünü bulmak ve benzetme sanatı yoluna başvurmak gerektiğini belirtiyor.¹¹

Ayrıca belirtmek gerekir ki Türkiye'de ve İslam dünyasında felsefeye karşı olumsuz ön yargı da vardır. Bu ön yargı, felsefenin zorluğu dolayısıyla iyi anlaşılabilir olmamasından kaynaklandığını belirtiyor. Felsefenin dine karşı olduğu ön yargısı da buradan ileri gelir diyor. Ön yargıları bertaraf etmek ve felsefenin kolay anlaşılmasını sağlamak açısından filozofların metaforlara başvurmasına ait örnekleri kullanarak "Felsefede Metafor" (İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1990) isimli önemli eserini yazıyor. Bu yola başvuran pek çok filozof olduğunu ve kullandığı örnekleri belirtiyor. Mesela ilk çağdan başlanarak tarih sırasına göre Sokrates (469-399), Platon (427-347), Farabi (870-950), Gazali (1058-1111) Muhyiddin İbn'ül Arabi (1165-1240), Descartes (1596-1650), Schopenhaur (1788-1860), Claude Bernard (1813-1873), Villiam James (1842-1910), Freud (1856-1939) ve kendisi tarafından yapılan "Hikmet Binası" benzetmesini örnek gösteriyor. İsimleri geçen her bir düşünürün tanım yapabilmek veya insanların düşünme gücünü harekete geçirmek açısından yaptıkları benzetmeleri ayrı ayrı açıklıyor ve bu yolla felsefe problemlerinin kolaylaştırılmış olduğunu belirtiyor.¹²

Felsefenin Tekniği ve Felsefede Metafor isimli eserleriyle anlaşılması zor olduğu ön yargısına dayanan felsefe problemlerini kolaylaştırmaya çalışıyor. *Felsefede Metafor*, 20. yüzyıl Türkiye'sinde yazılmış, felsefenin kolaylaştırılması açısından önemli ve ilk çalışma niteliğindedir (sonraki yıllarda Türkiye'de benzer çalışmalar yapılmıştır). Söz konusu eserin önsözünde araştırmanın iki amacı olduğunu belirtiyor: "(ö)nce felsefeyi birtakım yapmacık zorlamalardan kurtarıp, sadece entelektüel düzeyde kolaylaştırmak (-zira avami felsefe mümkün olmadığı gibi, caiz de değildir-), sonra da, asırlar boyunca felsefenin ve filozofların dostu olan yüce milletimizin bu özelliğinin devamını sağlamaktır."¹³

⁹ Nihat Keklik, *Felsefe: Mukayeseli Temel Bilgiler ve Kaynaklar*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1978, s. 127.

¹⁰ Yakıt, *a.g.e.*, s. 268.

¹¹ Keklik, *a.g.e.*, s. 130-133.

¹² Keklik, *a.g.e.*, s. 133-146.

¹³ Nihat Keklik, *Felsefede Metafor*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1990, s. VIII. Bkz. Kazım Yıldırım, *Sofi'nin Dünyası Romanında Sokrates Öncesi Bazı Filozofların Varlık ve Bilgi Görüşlerinin Metaforik Açıklamaları*, 13. Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi, Bakü-Azerbaycan, 2015.

“Çünkü ünlü bir yeniçağ filozofunun dediği gibi: - felsefesiz yaşamak, gözü kapalı yaşamak gibidir.”¹⁴

Felsefesiz yaşamak gözü kapalı yaşamak olduğuna göre Keklik Hoca'nın amacı, metafor yoluyla insanları, laf kalabalığından ibaret anlaşılmaz, “karanlık” ve “yıkıcı” felsefeden kurtarmaktır. Kendi ifadesiyle: “Fakat hangi felsefe? Berrak ve ne söylediği belli olan yapıcı bir felsefe mi, yoksa manasız laf yığınlarından ibaret karanlık ve ne dediği belli olmayan yıkıcı¹⁵ bir felsefe mi?”

Bu kategorideki diğer eserleri aşağıdadır:

- ♦ *Felsefenin Tekniği*, Doğuş Yayınları, Kitap: 14+254 sayfa, İstanbul 1984.
- ♦ *Felsefede Uslup Meselesi ve Bazı İlkeler*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Arkivi, C. 24/s. 55-70, Makale: 15 sayfa, İstanbul 1984.
- ♦ *Felsefe Bakımından Metafor*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Arkivi, C. 25/s. 17-36, Makale: 18 sayfa, İstanbul 1984.
- ♦ *Mevlana'da Metafor Yoluyla Felsefe*, 1. Milli Mevlana Kongresi Tebliğleri, s. 39-73, Makale: 24 sayfa, Konya 1985.

1.2.4. Fikir, Düşünce ve Görüşlerine Ait Eserleri

Fikir, düşünce ve görüşlerini ifade eden *Manevi Kalkınma veya Ortanın Sağı*, İstanbul 1967 (kitap: 100 sayfa); *Türkler ve Felsefe (Türk İslam Felsefesi)*, İstanbul 1986 (kitap: 80 sayfa) isimli iki eserini bu kategoride değerlendirmek gerekir. Bu iki eser, Hoca'nın düşünce yapısını da ortaya koyuyor. Hoca, fikir olarak Türk Milliyetçisi'dir.¹⁶ Her milliyetçi aydınının mütevazı ve milli duyarlılığı gibi sahasını ilgilendiren konulardaki bilimsel çalışmalarını dikkatli ve titizlikle yürütürken, ülkesinin gelişmesi, yücelmesi ve yükselmesi için de yeri geldiğinde, düşüncelerini belirtmekten çekinmemiş ve yine yeri geldiğinde, açık tavrını ortaya koymasını bilmiştir.

“Ortanın Sağı veya Manevi Kalkınma” adlı eserini gençlik yıllarında, henüz doçent ve kırk bir (41) yaşlarında iken 1967 yılında neşrediyor. Kitap, o dönemlerde siyasi bir kavram olarak ortaya atılan “Ortanın Solu”na cevap olarak kaleme alınmıştır.¹⁷ İsmindeki “...Ortanın Sağı” kavramı bu amaçla tercih edilmiştir. Kitabın ön sözünde bu durumu açıkça ifade ediyor, diyor ki:

“Büyük bir iddiada bulunmayan, üstelik iyi niyetli ve mütevazı olmaktan başka bir gaye de gütmeyen bu kitabın ismi üzerinde, bazı açıklamalar yapmamız gerekiyor. Evvela hatırlatmalı ki, kitabın adı, rastgele konulmuş değildir. Zaten eserin muhtevasıyla bu ismin uygunluğu kolaylıkla fark edilecektir. Bu sebeple ‘manevi kalkınma’ sözlerinin manası üzerinde

¹⁴ Rene Descartes, *Metot Üzerine Konuşma*, Tercüme: M. Karasan, Ankara 1946, Aktaran: Keklik, *Felsefede Metafor*, 1990, VIII, Dipnot: 3. Ayrıca bkz. Keklik, *Felsefe: Mukayeseli Temel Bilgiler ve Kaynaklar*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1978, s. 133.

¹⁵ Yıkıcı felsefe deyimi ile “bulanık ve belirsiz ifadelerle” yazılan felsefe kitaplarını kastediyor (Keklik, *Felsefede Metafor*, VIII, dipnot: 4, 1990.)

¹⁶ Milliyetçilik anlayışı Ziya Gökalp çizgisinde kültürel anlamındadır. Irkçılığa dayanan Milliyetçilik anlayışını reddeder, benimsememiştir.

¹⁷ İsmail Yakıt Nihat Hoca'yı ilk defa bu kitapla tanıdığını belirtiyor (a.g.e., s. 265). “*Hacmi küçük ama cürümü büyük, özgün bir kitaptı*” diyor.

daha fazla durmağa, şimdilik lüzum yok. Fakat, 'ortanın sağı' tabirine gelince: bu, kendisine zıt olan malum tabire karşı (ortanın solu) sadece nükte intibanı veriyor ve tebessüm uyandırıyor, yeteri kadar mana ifa ediyor demektir."¹⁸

Kendi ifadeleriyle kitabın yazılış amacı, o dönemin moda tabiriyle "kalkınmanın" amacına cevap niteliği taşımaktadır. "Kötü niyetli kimselerin", anarşi çıkarmaya çalışanların teorilerine karşılık seyirci kalmamak adına vicdani ve vatanseverlik duyarlılık gereği yazmıştır. Kendi ifadeleriyle belirtirsek:

"Milli ve manevi değerleri ihmal edip maddeten kalkınmanın her şeyi halledecek ve bizleri saadete (refaha) kavuşturacak tarzda yapılan olumsuzlara ve ayrıca milli bütünlüğümüzü bozup anarşi (terör) çıkarmaya çalışanlara ve kötü niyetli kimselerin nazariyelerine (teorilerine) seyirci kalmamak adına, memleket davalarına ilgi duyan bir kimsenin; vicdani ve vatanseverlik duyarlılığı gereği, cevap niteliğinde yazmıştır."¹⁹

Keklik'e göre "maddeten kalkınmayla her şey halledilecek" diyenler "manevi kalkınmanın taşıdığı önemi göremiyorlar ve hatta kasten görmemezlikten geliyorlar."²⁰ Ona göre "asrımız teknik ve ekonomi ilimlerinin saadeti altındadır, fakat bunların cemiyet bünyesi üzerindeki menfi tesirlerini izale etmek için, alınması gereken manevi tedbirler, nedense hüsnü kabul görmüyor (önemsenmiyor.)"²¹ Keklik'e göre "madde"nin insan hayatına hakim kılınmak istendiği bu asırda, "Türkiyemiz için de son derece önemli bazı meseleler vardır ki, bunları birer afet ve manevi kalkınmayı engelleyen unsur olarak teker teker ele almak lazımdır. Ta ki milli bütünlüğümüzü tehlikeye düşüren sebepler ortaya çıksın."²²

Hoca, fikir özgürlüğüne karşı değildir; bu çerçevede her türlü fikrin tartışılması taraftarıdır. Ancak, O'na göre,

*"...fikir ihtilafları (tartışmaları=ayrılıkları) hakikatin tecellisine yardım ettiği halde, memleketimizde ortaya çıkan görüş ayrılıkları aksi bir netice (sonuç) vermeye başladı ve milli bütünlüğümüz sarsılmaya yüz tuttu. (B)ir bütün olarak dikkate alınması gereken Türkiye'yi, çeşitli bakımlardan parçalayıp, anarşi çıkarmak isteyen kötü niyetli kimselerin nazariyelerine seyirci kalmak ve 'adam sen de' diyerek omuz silmek, memleket davalarına ilgi duyan bir kimsenin elinden gelmez. Aksine gerek vicdani, gerekse vatanseverlik borcumuz, memleket meseleleri üzerine eğilip düşünmemizi emretmektedir."*²³

Türkler ve Felsefe (Türk İslam Felsefesi) isimli eserini ise iki konuyu dile getirmek açısından ele alıyor. Birincisi, Türk Milleti'nin milli felsefeye olan

¹⁸ Nihat Keklik, *Manevi Kalkınma veya Ortanın Sağı*, Çağaloğlu Yayınevi, İstanbul 1967, s. 9-10.

¹⁹ Keklik, *a.g.e.*, s. 9-10.

²⁰ Keklik, *a.g.e.*, s. 9.

²¹ Keklik, *a.g.e.*, s. 9.

²² Keklik, *a.g.e.*, s. 9.

²³ Keklik, *a.g.e.*, s. 10.

ihtiyacının objektif gerekçeleriyle anlatılması; ikincisi ise, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü müfredat programında, “*Türk İslam Felsefesine*” ait derslerin, zorunlu ders kapsamında, haftada 14 saat okutulurken, 1986-1987 öğretim yılından itibaren haftada 4 saate indirilerek küçümsenmesi karşısında uğradığı haksızlığı dile getirmek içindir.²⁴ Bu eser aynı zamanda uzun mücadele sonucu kurmasını başardığı Türk İslam felsefesinin ilmi gerekçelerini de açıklamaktadır. Kitapla ilgili geniş bilgi ve alıntılar; Prof. Dr. Nihat Keklik ve Türk İslam Felsefesinin Kürsü (Anabilim Dalı) Olarak Kuruluşu, Niçin Türk İslam Felsefesi başlıklarını ve alt başlıklarını taşıyan bölümlerde geniş olarak ele alınmıştır. Burada kısa bilgi ile yetinilmiştir (Bkz. belirtilen bölümler, mesela Türk-İslam Felsefesinin İlmi Gerekçeleri.)

1.2.5. Basıma Hazır Veya Hazırlamakta Olduğu Eserleri

Türklerde Ahlak ve Dünya Görüşü ile Felsefe ve Türkler isimli eserlerinin sonuna ilave ettiği eser listesine aşağıdaki eser isimlerini de ilave etmiştir.

Türkler ve Felsefe Eserinde Geçen Eser İsimleri:

- ♦ Türkler ve Felsefe (Türk İslam Felsefesi), İstanbul 1986.
- ♦ Felsefe Tarihinde Türkler (basıma hazır).
- ♦ Türk-İslam Felsefesine Giriş (basıma hazır).
- ♦ Türk-İslam Felsefesi Tarihi (hazırlanıyor).
- ♦ Felsefede Metafor (Metafor Yoluyla Felsefe Problemlerinin Açıklanması) (basıma hazır).²⁵

Bu listede yer alan Türkler ve Felsefe (Türk İslam Felsefesi) ve Felsefede Metafor (Metafor Yoluyla Felsefe Problemlerinin Açıklanması) isimli eserleri basılmıştır.

Türklerde Ahlak ve Dünya Görüşü İsimli Eserinde Basıma Hazır Olarak Belirttiği Eserleri:

- ♦ Biyografiler (basıma hazır).
- ♦ Türk İslam Kültürü (basıma hazır).
- ♦ Felsefede Tenkit (hazırlanıyor).
- ♦ Türk İslam Felsefesinde Düşünce Akımları (hazırlanıyor).
- ♦ Metinlerle Felsefe Disiplinleri (hazırlanıyor).
- ♦ Batıdan Doğuya ve Doğudan Batıya: Etkiler (hazırlanıyor).
- ♦ Türk İslam Felsefesi Tarihi (hazırlanıyor).

Tasarlamış olmasına rağmen yukarıda ismi geçen bu eserleri basılmamıştır. Basıma hazır diye belirttiği eserleri dosya halinde basılmasını beklemektedir. Türklerde Ahlak ve Dünya Görüşü isimli eserinin ön sözünde “*Türk kültür ve felsefesi için yıllardan beri gece gündüz çalışarak hazırlamakta olduğum birkaç eser daha var. Allah kısmet ederse, birbiri ardından hepsini yayınlamayı ümit ediyorum. Yeter ki iyi niyetli okuyucular ‘hayır dualarını’ esirgemesin*”

²⁴ Nihat Keklik, *Türkler ve Felsefe (Türk İslam Felsefesi)*, Fatih Yayınevi Matbaası, İstanbul 1986, s. 5 ve dipnot.

²⁵ Keklik, *a.g.e.*, s. 79-80.

diyor.²⁶ Hocanın çok titiz ve çalışkan olduğunu tanıyan herkesin açıkça bildiği bir gerçektir. Arşivini bizzat gören ve bilen biri olarak Hocanın çalışmalarının tanıyıcıyım. İsmail Yakıt da “*Hoca çok çalışkan bir insandı. Normal kitap sayfalarıyla yedi bin sayfayı bulan İbn’ül Arabi’nin Futuhat’ını baştan sona 7 defa okuduğunu ve on binlerce fiş çıkardığını anlatmıştı*”²⁷ diyor.

1.3. Üslubu: Felsefe ve Hikmet Binası Teorisi

Üslubu açık, anlaşılır ve nettir. Derslerini anlatırken sık sık metaforlara, nüktelere ve konuyu ilgilendiren somut örneklere başvururdu. Bir ara mesai arkadaşlığı da yapan İsmail Yakıt, Hocanın üslubuyla ilgili olarak “*Hoca çalışmalarında sade ve anlaşılır bir dil kullanmayı tercih ederdi. Bizimde aynı şekilde açık bir üslupla yazmamızı öğütlerdi.*”²⁸ diyor. Hocanın öğrencilerinden olan Fatma Barbarosoğlu Yeni Şafak Gazetesi’nde:

*“Daima hocam. Hep öğrendiğim. Öğrenmeyi öğrendiğim ve öğretmeyi öğrendiğim hocam. Hocanın olağanüstü berrak bir şekilde anlattığı dersleri o kadar berrak zapt edemeyişimizi anlayamazdık. Suçu kendimizde bulur, hocaya layık öğrenciler olamadığımızı hayıflanırdık. Ama ne hayıflanma. Hayatımdaki ölçülerin ne kadar önemli bir kısmının Prof. Dr. Nihat Keklik’ten miras olduğunu konuşmuştuk yıllar sonra, eski sınıf arkadaşlarımla. Şimdi felsefe profesörü olan eski sınıf arkadaşlarımla. Felsefeyi terk edip sosyolojinin vadilerinde dolaşıma bir müddet şaşırıp uzak durmuşlardı. Oysa Nihat Keklik’den felsefe okumuş biri için mesleği ne olursa olsun öğrenilmiş felsefe çoktan hayatın içindedir. Suyun içindeki şeker misali. Ancak buharlaşınca ortaya çıkacak bir kıvamda orada durmaktadır. Her ders bıkmadan ve usanmadan kâh mutasavvıfların hayat hikayelerinden, kâh felsefecilerin ayak izinden bir dakikalık tefekkürün ne büyük nimet olduğunu anlatırdı hoca. Düşünceyi bu kadar merkeze alırken, asla hayatı ıskalamadan”*²⁹

şeklinde yazarak ders anlatımını ve bu anlatımın yıllar sonra kendisine ve arkadaşlarına neler kazandırdığını açıklamıştır. Eserlerinde de açık ve net anlaşılabilir üslubunu devam ettirmiştir. Ona göre kendisinin ne yazdığı değil okuyucunun ne anladığı önemlidir. Yazdıklarını okuyucuyu düşünerek, onun kolay anlayabilmesi için yazardı. Mesela felsefe ve hikmet tanımında da aynı yolu takip etmiştir. Hikmet binası benzetmesiyle *felsefeyi, hikmeti, bilgiyi, bilimi ve bilimlerin birbirleriyle olan ilişkilerini ve ayrıca akıl, mantık ve kavramları* anlaşılır kılmıştır. Keklik’e göre kısa cümlelerle, nükte ve metafor yoluyla anlatım, Türk Milleti’ne has bir üsluptur. Mesela Farabi’nin, İbn Sina’nın, Mevlana’nın vb. üslubu böyledir. Kendisi de Türk Milleti’ne has olduğunu belirttiği bu üslubu, ders anlatımında ve eserlerinin yazımında sürdürmüş, eserlerini

²⁶ Nihat Keklik, *Türklerde Ahlak ve Dünya Görüşü*, Ötügen Neşriyat, İstanbul 2001, s. 13.

²⁷ Yakıt, *a.g.e.*, s. 269.

²⁸ Yakıt, *a.g.e.*, s. 268.

²⁹ Fatma Barbarosoğlu, “Daima Hocam: Prof. Dr. Nihat Keklik”, *Yeni Şafak Gazetesi*, İstanbul, 19 Ağustos 2008.

yazarken veya derslerini anlatırken metaforlar ve kısa cümleleri tercih etmiştir. Üslubuna bu çerçevede bakılınca Bilgi, Bilim, Tefekkür, Hikmet, Felsefe tanımında “*Hikmet Binası*” metaforunu kullanıyor. “*Hikmet Binası*” metaforu, Keklik Hoca tarafından ifade edilmiş önemli bir tanımlamadır. Bunu, “*Hikmet Binası Teorisi*” şeklinde de formüle edebiliriz. Tasarlayarak felsefeye kazandırdığı Hikmet Binası Teorisiyle; felsefe, hikmet, bilim ve düşünce gibi kavramların birbirleriyle olan ilişkilerini berrak bir şekilde anlaşılır kılmıştır.

O’na göre düşünce aktivitemizi ifade etmek üzere üç tane deyim kullanırız: *Tefekkür, Felsefe ve Hikmet*. Bunların ne anlama geldiğini açıkladıktan sonra birbirleriyle olan bağlantılarını ve somut bir şekilde tanımlarını yapıyor.³⁰

Hikmet: Adeta bütün noksanları tamamlanmış büyük bir binaya benzer. Böyle bir binanın kurulması için muhtaç olduğumuz unsurlar şöyle sıralanabilir:

Akıl: Bu binayı kurmak için sahip olmamız gereken arsadır.

Tefekkür: Kurulacak binanın planı gibidir.

Mantık: Onun temeli sayılır.

Kavramlar: Öreceğimiz duvarların ana unsurları olan tuğlalardır.

Bilgi: Tuğla (Kavram)lardan örülen duvarlara benzetilebilir.

İlim: Duvar (Bilgi)lerin birbirlerine bağlanmasıyla meydana çıkan bir oda gibidir.

Felsefe: Binamızı örten çatıya benzetilebilir.

Hikmet ise bütün bunlardan sonra ortaya çıkan tüm noksanları tamamlanmış olan binadır. Faaliyetimizin tamamıdır.³¹

Keklik Hoca yukarıda ayrıntılarını verdiğimiz basit örneğini açıklamak üzere şunları ifade ediyor:

“Faaliyetimizin ilk aleti akıldır. Her şey bunun üzerine yükseltilir. O, olmaksızın bir şey başarmak mümkün değildir. Tefekkür ise akla hareket vermektir. O’nu belli bir yöne sevk etmektedir: Tıpkı noksanları tamamlanmış bir makine (akıl çalışması) gibi bir aktivitedir. Yukarıda verdiğimiz örnek gibi o, akıl arsası üzerine kurulacak binanın bir mühendis tarafından hazırlanan planı sayılır. Şu halde, binamızın temelini artık atabiliriz. Bu temel, nasıl önceden hesaplanmış ise, hikmet binasının temeli de hesaplanmış ve belli kurallara dayandırılmıştır. İşte mantık dediğimiz düşünce kuralları da böyledir. Sağlam temel üzerine kurulmayan bina bir gün nasıl çökerse, mantık kurallarına iyice dayandırılmayan hikmet dahi aynı şekilde yıkılır gider. Hikmet binasının arsası, planı ve temeli hazır olduğuna göre, artık duvarlarımız örmeye başlayabiliriz. Bunun için kullanacağımız ana unsurlar, tuğlalardır. Bunlar insan bilgimizin ana unsur-

³⁰ Nihat Keklik, *Felsefe: Mukayeseli Temel Bilgiler ve Kaynaklar*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1978, s. 3 vd, s. 87 vd. Ayrıca bkz. Keklik, *Türk İslam Felsefesi Temel Bilgiler Ders Notları*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi (İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu), Teksir, İstanbul 1975a, s. 8.

³¹ Nihat Keklik, *Felsefe: Mukayeseli Temel Bilgiler ve Kaynaklar*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1978, s. 3-38; Keklik, *Türk İslam Felsefesi Temel Bilgiler Ders Notları*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi (İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu), Teksir, İstanbul 1975a, s. 8; Keklik, *Türk İslam Felsefesi Temel Bilgiler Ders Notları*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi (İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu), Teksir, İstanbul 1975, s. 40 vd.

ları olan mefhumlar (kavramlar) gibidir. Sonra bu kavramlar birbirlerine eklenerek küçük bilgiler (hükümler) ve onlardan da genel bilgi meydana gelir. Tıpkı tuğlalar sayesinde meydana çıkan bir duvar gibi. Aynı cinsten bilgilerin bir araya gelmesine ilim denir. Bu, adeta birbiriyle bağlantı kurulan dört duvarın birbiriyle bağlantı kurmasına benzetilebilir. Eskiden bu yana ne kadar ilim meydana getirilmişse hikmet binasının miktarı da o kadardır. İlimler arasındaki münasebet dahi yan yana iki duvar arasındaki müşterek gibidir. Şimdi de tüm bunları bir çatıyla örtmek lazımdır. İlimlerin üzerini örten bu çatı ise felsefedir. Şu halde felsefe, bütün ilimleri, kendi kanatları altına alan umumi bilgi yahut: ilimlerden elde edilecek genel sonuç sayılır. Eskiden filozof sayılan insan tipi bugün bağımsız ihtisas alanı teşkil eden bütün ilimleri bilen ve kendi zihninde toplayan kimseydi. Sonuç şudur: Bütün bu safhalardan geçerek tamamlanan binanın kendisi, (yani arsadan başlayıp her şeyin üzerine gelinen çatıya kadar saydıklarımızın bütünü hikmet adını alır.)³²

Batıda da benzetmeler yaparak felsefeyi tanımlayanlar vardır. Mesela Descartes (1596-1650) felsefeyi ağaca benzeterek tanımlamıştır.³³

2. Türk İslam Felsefesinin Doğuşu

Bekir Karlığa “Samimiyetine ve sevecenliğine karşılık Hoca, akademik konularda son derece titizdi. Hiçbir fikri olduğu gibi alıp benimsemezdi. Bir konuda başkalarının görüşlerini aktarmak ve tekrarlamaktan çok, doğrudan ilk veya en yakın kaynağa inilerek gerçek durumun ne olduğunun belirlenmesi gerektiğini savunurdu” diyor. “[M]enkıbelere dayalı bir anlatı hikayesi olmanın ötesine geçmemiş olan düşünce tarihimizi, ilk kaynaklara inerek yeniden ele alıp değerlendirmeye ve İslam felsefesini, Türk düşüncesini, modern yöntemle adeta yeniden gözler önüne sermeye çalıştı.”³⁴ İslâm dünyasında felsefi düşüncenin bir ekol olarak başlayıp kurulması, iç ve dış birçok sebebin yanında, özellikle Grek (Antik Yunan) filozoflarının eserlerinin bilhassa Süryanice ve Grekçeden Arapçaya yapılan ilk çevirileriyle aynı zamanlara rastlar. Bu dönem İslâm tarihinde Abbâsî (M. 750-1258) hilâfetinin kuruluş sıralarına rastlar.

İslâm dünyasında önemli yer tutan Yunan felsefesinin etkisi doğrudan olmayıp, Helenistik felsefe yani İskenderiye yoluyla olmuştur. Milâdi altıncı yüzyılın başlarında dağılan Atina okullarındaki düşünürlerden bazıları İskenderiye’ye, bir kısmı da Suriye’deki merkezlere gitmişti. Buralarda Platon ve Aristo’yu açıklayarak bir felsefe oluşturmuşlardı. Sözü edilen merkezlerde Yunanca yazılan eserler sonradan Süryanice ve Arapçaya çevriliyordu. İşte İslâm dünyasında daha sonra Arapçaya intikal ettirilen ve felsefesinin kuruluşunda tesiri olan çalışmalar ilk planda bunlardı. Bunlar dış kaynaklardı.

³² Nihat Keklik, *Felsefe: Mukayeseli Temel Bilgiler ve Kaynaklar*, s. 3-38; Keklik, *a.g.e.*, (*Ders Notları*, 1975a), s. 8-9.

³³ Descartes’a göre felsefe bir ağaç gibi olduğundan; metafizik kök, fizik gövde ve diğer bilimler bu gövdeden dallanan dallardır, bu dallar üç ana başlığa indirgenebilir: Tıp, mekanik ve etik. Bkz. Keklik, *Felsefe: Mukayeseli Temel Bilgiler ve Kaynaklar*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1978, s. 138.

³⁴ Bekir Karlığa, *Karar Gazetesi*, İstanbul, 18.03.2017.

Bunlara yedinci yüzyılın ortalarında Müslümanlar tarafından fethettiği Suriye ve İran'daki Hıristiyan ve Yahudi manastırlarındaki ilmi faaliyetleri de ilave etmek gerekir.³⁵

Çeviri çalışmalarında Emevîler döneminin (M. 661-750) önemli bir yerinin bulunduğu söylenemez. Fakat ilimlere ayrı bir rağbet gösteren Abbasiler'de (M. 750-1258), bilhassa Bağdat'ı (M. 819-1258) devlet ve hilafet merkezi yapan ve Süryanice, Yunanca ve Farsça eserlerin Arapçaya çevirisini üstlenen kişileri teşvik eden Halife el Mansur (H. 136-158 / M. 753-775) döneminde çeviri faaliyetleri, ciddi bir tarzda gelişme göstermiştir. Harun el Reşid (Raşid) (H. 170-193 / M. 886-908) ve el Memun (H. 198-218 / M. 813-833) zamanlarında ise, Türk İslâm felsefesinin önemli dış kaynak malzemesi sayılabilecek mühim eserler, çok sistemli bir çeviri faaliyetiyle Arapçaya kazandırılmıştır. Bu sonuncu Abbasi halifesi, Bağdat'ta Beytü'l-Hikme (Felsefe Evi=Bilim Evi) adı verilen bir akademi kurmuştur. Bu akademide bir yandan çeviriler yapılırken, diğer yandan ilmi çalışmalar, deneyler yapılıyor ve orijinal telif eserler meydana getiriliyordu. İşte bu bilim evi Türk İslâm felsefesinin kurulup gelişmesinde çok önemli bir etkiye sahip olmuştur.

Bütünlüğü içinde bu düşünce hareketini Doğu ve Mağrip (Endülüs) felsefeleri olmak üzere iki büyük kola ayırmak da mümkündür. Felsefi düşüncüyü kurma ve geliştirme bakımından Doğu kolu, Mısır'dan Türk-İslâm'a kadar uzanan çok geniş bir coğrafyayı kaplar. Endülüs'e göre çok daha çeşitli ve verimli olmuştur. Endülüs kolu ise, ortaçağ dönemi Hıristiyanlarının daha çok dikkatini çekmiş ve Batılılar tarafından yazılan eserlerde özel bir yer tutmuştur. Ancak İslâm dünyasındaki fikri oluşum ve gelişimde Mağrip (Endülüs) kolunun Doğu kolu kadar büyük tesiri olamamıştır. Sonuç olarak; Türk İslâm felsefesi, kendinden önce kurulmuş olan büyük düşünce hareketleriyle teması geçmiş, onlardan düzensiz çeviri yoluyla yararlanmış, kendi iç dinamiğiyle çağının hemen her türlü milli, sosyal, dini meseleleriyle ilgilenmiş ve eserler üretmiştir. Ne yazık ki bu düşünce akımı, günümüz kaynaklarında hak ettiği yeri, yeteri kadar alamamıştır.

Yukarıda da işaret edildiği gibi Türk-İslâm Felsefesi; biri iç, diğeri dış olmak üzere iki ayrı kaynaktan beslenerek gelişmiştir. Dış kaynaklar kendisinden önce yazılmış bulunan felsefi eserlerdi. Bunlar ilk çağda yazılmıştı. Bu eserlerin Arapçaya gelişi güzel tercüme edilmesi (çoğu yanlış ve karıştırtmış olarak), bazı Türk İslâm düşünürlerinin bunlar hakkında olumsuz düşüncelere sahip olmasını sağlamıştı. İç kaynak ise İslamiyet'in düşünce ve felsefeye karşı getirmiş olduğu düşüncelerdi. Temeli bizzat Kur'an-ı Kerim ve Peygamber'in (Hz. Muhammed) düşünce ve ilme karşı olan tavrıydı. Kur'an-ı Kerim, akıl ve düşünceye önem verdiği gibi insanların ilim ve bilgi üretmesini de emretmiştir. "...akl etmez misiniz (düşünmez mi siz?)", "akl edenler (düşünenler) için sayısız nimetler vardır." Hz. Peygamber'in "İlim Müslüman'ın malıdır;

³⁵ Geniş bilgi için bkz. Nihat Keklik, *Türk İslâm Felsefesi Temel Bilgiler Ders Notları*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi (İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu), Teksir, İstanbul 1975, s. 5-6; ayrıca bkz. Keklik, *Felsefe: Mukayeseli Temel Bilgiler ve Kaynaklar*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1978, s. 153, 270-287.

Çin’de olsa dahi alınız”, “İlimle uğraşmak, ilim adına yazı yazmak şehidin karnından daha üstündür” şeklindeki görüşleri etkili olmuştur. İşte bu iç kaynak, İslam dünyasında ilim ve felsefenin temelini oluşturmuştur. Bu görüşler o zaman için İslam dünyasındaki milletleri ve Türkleri çok etkilemişti. Özellikle Türkler bu düşüncelerden yola çıkarak felsefe, matematik, tıp, astronomi gibi ilimlerle uğraştılar ve önemli eserler yazdılar.³⁶

Keklik, Türk İslam Felsefesinin üç koldan gelişme gösterdiğini belirtiyor: Kelam, Tasavvuf ve Felsefe ile Pozitif İlimler.

2.1. Türk İslam Felsefesinin Düşünce Akımları

Türk-İslâm Felsefesinde üç büyük düşünce akımı bulunmaktadır: Kelam, Tasavvuf ve Felsefe ile pozitif ilimler.³⁷

2.1.1. Kelam Düşüncesi

Kelam düşüncesinin amacı şuydu: Başlangıçta dini nitelikte görünerek, sonradan siyasi emeller peşinde koşan hareketlere fırka adının verildiği mahlumdur ve bu kelime, son zamanlara kadar parti manasında kullanılmaktaydı. Daha Hz. Peygamber (öl. 632)’in sağlığında ortaya çıkan birtakım yalancı peygamberler ardından Müslümanlığın bazı ilkelerini reddettikleri için ridde adı verilen olaylar başlamıştı. Bunlar açıkça görülen tehlikelerdi. Fakat bazı tehlikeler daha vardı ki, onlar gizlice yayılmaktaydı. Çünkü siyasi emeller peşinde koştukları halde dini bir kisveye bürünmekteydiler. Bu sebeplerdir ki onlara fitne (=aldatmaca) ismi verilmişti. Mesela, İbn Sebe isimli bir şahıs, güya Hz. Ali’ye olan aşırı sevgisinden dolayı, Allah’ın ruhunun Hz. Ali’ye hulûl ettiğini (=onun bedenine girdiğini) ve bu sebeple Hz. Ali’nin gerçekte Tanrı olduğunu iddia eden bir görüşle ortaya çıkmıştı. Daha sonraları bu aşırılık devam etmiş ve Aliyullâhi (=Ali Tanrıdır diyenler) ve ayrıca Ehl-i Hakk ismi verilen aykırı firkalar birbirini izlemişti. Kaldı ki Hz. Ali’nin şahsiyeti üzerinde, ilk Müslümanlar arasında birçok spekülasyonlar yapılmış ve Şia (=Hz. Ali yandaşlığı) ile bunun kollarından günümüze kadar yankıları devam eden birçok aykırılıklar baş göstermiştir. Bütün bunlar, ilk Müslümanların dini inançlarına zarar vermekteydi ve kelâm felsefesi onlarla mücadele etmek üzere kurulmuştu (Bu sebeplerdir ki kelâm ilmine aynı zamanda ilm-i cedel=tartışma ilmi adı verilmiştir).

Dini kisveli fakat siyasi amaçlı bu tür hareketler yanı sıra, doktrinel oldukları ilk bakışta fark edilen başka hareketler daha vardı. Kelâm düşüncesi, onlarla da mücadele etmek üzere kurulmuştu. Nitekim günümüzdeki sosyalist kolektivist (komünist) görüşlere benzer görüşleri yansıtan Mezdekiler, Tanrı

³⁶ Nihat Keklik, *Felsefe: Mukayeseli Temel Bilgiler ve Kaynaklar*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1978, s. 293-299.

³⁷ Nihat Keklik, *İslam Mantık Tarihi ve Farabi Mantığı*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1969, s. XII vd.; bkz. Keklik, *Felsefe: Mukayeseli Temel Bilgiler ve Kaynaklar*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1978, s. XI vd.; Keklik, *Felsefenin İlkeleri*, Doğu Yayınları, İstanbul 1982, s. X vd.; Keklik, *Türkler ve Felsefe*, Fatih Yayınevi Matbaası, İstanbul 1986, s. 27-43; Henry Corbin, *İslam Felsefesi Tarihi*, Çev. Hüseyin Hatemi, İletişim Yayınları, İstanbul 1986, s. 11 vd.; bkz. Kazım Yıldırım, *Türk İslam Düşüncesinde İbn’ül Arabî*, H Yayınları, İstanbul 2011.

olduğunu iddia eden Mukanna isimli şahsa tabi olan Mukannailer, hedonist (=hazcı) ahlak propagandası yapan Hurremiler ve onların inançlarını militan yollarla yaymaya çalışan Bâbekiler ve nihayet (-Mezdekiler gibi-) mülkiyette ortaklık (komünist) eğilimler taşıyan Karmatiler ile bütün İslâm dünyasında tedhiş (=terör) vasıtasıyla büyük korku meydana getiren Bâtıniler (yahut diğer adıyla İsmaililer), ilk Müslümanların dini inançlarına tahminlerden de fazla zarar verdiği için, kelâm felsefesi bunlarla da mücadele etmek zorunda kalan bir düşünce akımıydı.³⁸

Kelâm düşüncesinin ilkçağ felsefesine karşı da olumsuz bir tavrı vardı. Çünkü ilkçağ felsefesi Arapçaya pek çok yanlışlıklarla tercüme edilmişti. Yanlışlıklar ilkçağ felsefesinden (Hıristiyan mütercimler tarafından) yapılan Arapçaya tercümelerden ileri gelmekteydi. Bu sayede, başta Aristo (M.Ö. 384-322) olmak üzere Platon'un (M.Ö. 427-347) ve dolayısıyla Sokrates'in (M.Ö. 469-399), ayrıca Pythagoras'ın (M.Ö. 570-495), Plotinus'un (M. 204-270) ve öğrencisi Porfirius'un (M. 234-305) çeşitli düşünce ve görüşleri (çoğunlukla aslına uygun olmayarak) Arapçaya tercüme edilmişti.³⁹

Kelâmcıların mücadele etmek zorunda kaldıkları fikirlerden bir kısmı da bunlar arasındaydı. Yeri geldiği için belirtelim ki kelâm felsefesindeki başlangıç problemlerinden olan irade hürriyeti meselesini ilk defa başlatmış olan Cüheyri (öl. 699) ile Cehm ibn Safvan (öl. 746) adlı düşünürler, Türk asıllı idiler.⁴⁰ Bunlardan birincisi irade hürriyetini savunurken, ikincisi de bunun tersini iddia ediyordu (bu iki Türk düşünürü de Emeviler tarafından idam edilmiştir). Sonuç olarak görülüyor ki kelâmcılar, daha çok itikadi konularla ilgilenmişlerdir.

2.1.2. Tasavvuf Düşüncesi

İlk Müslümanların (8'nci asırdan itibaren) karşılaştıkları güçlüklerden bir kısmı da -yukarıda sözünü ettiğimiz dış kaynaklı etkilerden doğan- ahlak buhranıydı. Böyle bir buhranın izalesi için kurulan düşünce sistemine Tasavvuf adı verilmiştir ve o da (tıpkı kelâm gibi) 8'nci asırda ortaya çıkmıştır.

Kelâmcılar (:mütekellimler), özellikle dini ve itikadi konularda ilk Müslümanların inançlarını savunmaktaydı. Bunun için de mantık yoluyla mücadele ediyorlardı. Miladi 8'nci asırda ortaya çıkan aykırı görüşlerin sonucu olan ahlaki çöküntülere karşı mücadele bayrağını açanlar ise sufiler ve onların düşünce sistemi olan Tasavvuf olmuştu. Nitekim kadınlarda ve mülkte ortaklık (=komünizm) propagandası yapan Mezdekiler ve alkollü içkileri teşvik ederek hazcı (:hedonist) dünya görüşünü yaymakta olan Hurremiler ve onların devamı sayılarak her şeyi mubah (=yapılmasında sakınca yok) sayan ibahi eğilimli Bâbekiler ve tıpkı Mezdekiler gibi kolektif=komünist görüşlü olan Karmatiler'in yaptığı ahlaki tahribatın karşısında İslâm ahlakını savunanlara sûfi denilmekteydi. Tasavvufun en eski öncüleri; İbrahim ibn Edhem (öl. 783)

³⁸ Nihat Keklik, *Felsefenin İlkeleri, Felsefeye Giriş I*, Doğu Yayınları, İstanbul 1982, s. 64-68; bkz. Kazım Yıldırım, *Felsefe, Kavramlar-Tarihçe-Alanlar-Problemler*, Yurt Renkleri, Ankara 2011, s. 96-98.

³⁹ Nihat Keklik, *İslâm Mantık Tarihi ve Farabi Mantığı*, Cilt: I, İstanbul 1969-1970, s. 7-36.

⁴⁰ Nihat Keklik, *Türk-İslâm Felsefesi Açısından Felsefenin İlkeleri*, İstanbul 1987, s. 144, dipnot 74.

Râbiât'ül Adeviye (öl. 801) ve Fuzayl ibn İlyâz (öl. 803) gibi ünlü sufilerdi. Nitekim dikkat edilirse bunların üçü de miladi 8'nci asra mensuptur ve hepsi de ahlak tarihinin seçkin simalarındırlar. Bu alanda da Türkler'in önemli katkıları olmuştur. Mesela İbrahim ibn Edhem'in yakın arkadaşı Abdullah ibnül-Mübarek (öl. 797), annesi tarafından Türk asıllıydı.⁴¹

Ayrıca Ahmed Yesevi (öl. 1167 civ.), Hacı Bayram Veli (öl. 1281) ve Yunus Emre (öl. 1321) gibi tam manasıyla Sufi sayılan Türkler yanı sıra, felsefi tasavvuf erbabı arasında Mevlana (öl. 1273) ile Sadreddin Konevi (öl. 1274) gibi Türk düşünürlerini ve onlara bu konuda öncülük eden Gazzali (öl. 1111) ile İbn'ül Arabî (öl. 1240)'nin isimlerini anmak mümkündür.

Tasavvuf, insanın Allaha giden yoldaki ruhani hallerinin dışa yansımalarıyla, toplumu ahlaki yönden şekillendirme sanatı durumuna yükselten, İslam ve insanlık tarihinde derin iz bırakan tecrübeleri sonucunda oluşan bir hayat felsefesidir. Türk İslam Felsefesinde Tasavvuf akımının önemli temsilcilerinden birisi, "*pir-i Türkistan*" olarak ün yapmış olan Hoca Ahmet Yesevi'dir.

Milletin temel değerleri arasında dil ve din her zaman önceliklidir; din, milletin oluşturduğu medeniyetin temelini, dil ise, o medeniyetin taşıyıcı olmak bakımından önemlidir. Yesevi, bu iki kaynağı bize intikal ettiren düşünürdür.

Yesevi hayatın anlam ve manasını ilahi, hayvani ve şeytani olmak üzere üç basamak olarak tasarlamıştır. Ona göre insan önce kendisini tanımalıdır. Kendi hayat ve gerçekliğini bilmeden âlemi tanınması mümkün değildir. Kendi varlığından habersiz veya kendini bilmeyen, nefsindeki cevheri, manayı tanımayan insan, insan değildir. Divan-ı Hikmet'te; "*hakikati bilmeyen insan değildir*" diyor.⁴² Hakikati bilmenin yolları veya aşamaları da belirtilmiştir. Onun için kendi içindeki ilahi cevheri, yani bilme ve bilinci keşfetmesi, kendi kapasitesini tanınması gerekir. İnsanın kendi içindeki manayı kavraması, gerçeği bilmenin şartı ve başlangıcıdır. İnsan o zaman olgunluğa ve hakikate giden yolu bulmuş demektir.

2.1.3. Felsefe İle Pozitif İlimler

İlk Müslümanların (8'nci asırdan itibaren) ihtiyaç duydukları konulardan bir kısmı da felsefi ve ilmi problemlerdi. Burada önemle belirtmek gerekir ki, üçüncü fikir akımı olan felsefe ve onun paralelinde sayılan pozitif ilimler (kelam ve tasavvufa oranla) büyük bir zenginlik göstermektedir. Şöyle ki:

a) Tabiat felsefesi (natüralizm) akımı, Dehriyelik'in (materyalizmin) karşısında bir alternatif olarak görülmekteydi. Bu akımın lideri olan tabip Ebu Bekir Razi'nin (öl. 933) Türk asıllı olduğu, Dr. Sigrid Hunke tarafından tespit edilmiştir.⁴³ Önce tıp ve kimya ile meşgul olmuş, sonra da bunlara dayandırılan tabiat felsefesini geliştirmiştir. Tıbbı dair eserleri daha ortaçağda Hıristiyanlar tarafından Latinceye tercüme edilmiş ve kendisi de Razes adıyla tanınmıştır.

⁴¹ Keklik, *a.g.e.*, s. 82.

⁴² Hoca Ahmet Yesevi, *Divan-ı Hikmet*, H-1, s. 5. Nakil, Dosay Kenjetay, *Hoca Ahmet Yesevi'nin Düşünce Sistemi*, Hoca Ahmet Yesevi Ocağı Yayını, Ankara 2003, s. 113.

⁴³ Sigrid Hunke, *Avrupa'nın Üzerine Doğan İslam Güneşi*, Tercüme: Servet Sezgin, Bedir Yayını, İstanbul 1972, s. 167.

b) Meşşailer ekolü, felsefe akımlarının en gelişmiş olanıydı. Buna mensup olan filozoflarda pozitif ilimler ile felsefe eşdeğerdeydi. Nitekim bu ekolün ilk filozofu sayılan ve Arap asıllı olan Kindi'nin (öl. 873) felsefi ilimler hakkında olduğu gibi, pozitif ilimler (:tıp, matematik, astronomi vs.) hakkında da eserler yazdığını bilmekteyiz. Kronolojik sıraya bakılırsa, Türkistan'da Serahs şehrine mensup olduğu için Ahmed Serahsi (öl. 899) nisbesiyle anılan filozof da bu ekole mensuptur ve Kindi'nin öğrencisidir. Hocası gibi onun da bir eseri vardır ki, "*Atomların Sonsuza Parçalanacağı*" ismini taşımaktaydı. Türkistan'dan Bağdat'a gelmiş ve Abbasi halifelerine müşavirlik etmiş, fakat şahsı hakkında çıkarılan dedikodu ve entrikalar sebebiyle idam edilmiştir.⁴⁴

Doğduğu ve büyüdüğü Serahs şehri ile Merv arasında uzanan Karakum Çölü'nde Teke Türkmenleri'nin yaşadığının belirtilmesi ve ayrıca bu şehrin, şimdiki Türkistan ile İran hududunda bulunması ve nihayet bu şehirden yetişen ünlü hukukçu Şemsül Etimma Serahsi'nin (öl. 1090) de Türk asıllı olduğunun tespit edilmesi gibi sebeplerle, Ahmed Serahsi'nin de Türk soyundan olması kuvvetle muhtemeldir (mezarı Kırgızistan'da Celalabat vilayeti=oblası yakınında Özgen şehrinde bulunmaktadır). Kaldı ki zamanımıza ulaşan ve Ayasofya Kütüphanesi'nde (no: 4855) bir nüshası bulunan Kategoriler hakkındaki eserinde, kısa ve açık ifadeler kullanıldığını da dikkate alırsak (-çünkü Türk asıllı filozofların üslubu böyledir-) Ahmed Serahsi'nin milliyeti hakkında edindiğimiz kanaat daha da kuvvetlenmektedir.

Yine bu ekole mensup olan Farabi'nin (öl. 950) de tıp, matematik, astronomi vs. fenlere dair eserleri yanı sıra, felsefi ilimlerde (özellikle mantıkta) büyük bir ün kazanmasıyla, eserlerinin bir kısmı orta çağda Avrupalılar tarafından Latince'ye tercüme edilmiş ve bu sebeplerdir ki Farabi'nin ismi Alfarius şeklinde Latinceleştirilmiştir. Onun da kesin olarak Türk olduğu, klasik kaynaklarda belirtilmiştir. Bunların yanı sıra, soy kütüğündeki Türk isimleri (mesela; Turhan, Uslug gibi Türk adları) onun milliyeti hakkında bir tereddüt bırakmadığı gibi, ünlü dogmatik bilgin İbn Teymiye (öl. 1328)'nin bir eserinde Farabi'nin Türk olduğu kesin olarak ifade edilmiştir.

Meşşailer ekolünün bundan sonraki filozofu, İran asıllı olan İbn Miskeveyh (öl. 1030)'dir ve tıp ilmi yanı sıra, özellikle ahlak konusuna önem vermiştir (Tehzım ül-Ahlak adındaki eseri, Ahlakı Olgunlaştırma ismiyle Türkçe'ye çevrilmiştir).

Onunla akran sayılan İbn Sina'nın (öl. 1037) da gençliğinde tıp ve sonra da astronomi-matematik ilimlerinde ün kazandığını, sonra da Şifa, Necat ve İşaretler ve Tenbihler adlı felsefi eserler yazdığını bilmekteyiz. Kanun adındaki tıp eseri, ortaçağda Avrupalılar tarafından Canon adıyla Latince'ye tercüme olunan İbn Sina'nın ismi, Avicenna olarak Latinceleştirilmiştir. Türk asıllı olduğu, M. Watt tarafından; "...İbn Sina Türk kanı taşımaktaydı."⁴⁵ sözleriyle tasdik edildiği gibi, Hamedan'daki mezarı açılmak ve Rus bilginleri olan Gerasimov et Atabekof taraflarından ve onlarla birlikte Prof. Şevket Aziz Kansu ta-

⁴⁴ Keklik, a.g.e., s. 70.

⁴⁵ M. Watt, *İslam Felsefesi ve Kelamı*, Tercüme: S. Ateş, Ankara 1960, s. 90.

rafından antropolojik tetkike tabi tutulduktan sonra, İbn Sina'nın Türk asıllı olduğu kesinleşmiştir.⁴⁶

Meşşailer ekolüne mensup filozoflardan biri de, Endülüslü İbn Bacce (öl. 1138) idi ve filozof olarak ün kazandığı gibi, botanikçi olarak da büyük bir ün kazanmıştı. Onun da bazı eserleri, ortaçağda Hıristiyanlar tarafından Latince'ye tercüme olunmuş ve İbn Bacce'nin ismi bu sebeple Avempace şeklinde Latinceleştirilmiştir. Onun vatandaşı olan İbn Rüşd (öl. 1198) dahi Endülüslü idi. Tıp dahil olmak üzere pozitif ilimlere dair eserleri ve bunların yanı sıra, felsefi kitapları bulunan bu filozofun da bazı eserleri, ortaçağda Hıristiyanlar tarafından Latince'ye tercüme olunmuş ve İbn Rüşd'ün ismi bu sebeple Averroes olarak Latinceleştirilmiştir.

Nihayet bu ekolün sonuncu filozofu sayılan Nasireddin Tüsi (öl. 1274), özellikle matematik ve astronomi ilimlerinde ün kazanmış ve felsefi konularda (-İbn Sina'nın takipçisi olarak-) birçok eserler yazmıştı. Danimarkalı astronom Tycho Brahe'yi etkileyen Nasireddin Tüsi'nin de Türk asıllı olduğu, önce L. Karpinski adlı matematik tarihçisinin, 1934 yılında yayınlanan *The Mathematics of the Orient* adlı eserinden ve sonra da Prof. Hamid Dilgan'ın 1956 yılında neşredilen *Büyük Türk Alimi Nasireddin Tüsi* adlı yazısından öğrenmekteyiz.

c) İsrakiler ekolu de, Türk-İslâm felsefesindeki ünlü ekollerden biriydi. Meşşailer'in akılcı ve ilimci metoduna karşı sezgici (intuisyonist) bir anlayışla ortaya çıkmışlardı. Ekolün lideri olan Sühreverdi el-maktül (öl. 1191), Nihat Keklik'e göre Türk asıllıydı. Çünkü Azerbaycan'da Zencan kasabasının Sühreverdi köyünde dünyaya geldiği için Sühreverdi nisbesiyle anılmaktaydı. Anadolu'da Artuklular nezdinde himaye görmüş ve bazı eserlerini onlara ithaf etmişti. Fransız oryantalist H. Corbin tarafından İranlı gösterilmesine çalışılan Sühreverdi'nin Türk asıllı olduğu, Prof. Nihat Keklik tarafından çeşitli deliller ile gösterilmiştir.⁴⁷

d) Felsefe ekollerinden biri de İhvan'us-Safa ismini taşımaktaydı, fakat bu ekolden kalan İhvan'us-Safa Risalelerinin kimler tarafından yazıldığı kesin olarak belli değildir. Bu risalelerden bir kısmı felsefe ve bir kısmı da matematik, astronomi vb. ilimler konusundadır. Miladi 10'ncü asırda Basra'da ortaya çıkan ve siyasi emellerini felsefe ile kamufle eden bu ekolün etkileri büyük olmuştur.

e) Türk-İslâm felsefesinde (ekol teşkil etmemekle birlikte) bazı filozoflar daha yetişmiştir ki onları yukarıda zikredilen herhangi bir felsefe ekolüne mensup göstermek mümkün değildir. Bu gruptaki düşünürlerden bir kısmı Türk asıllıydı. Mesela Biruni (öl. 1051), Harezmi olup, Hindistan'a kadar seyahat eden ve oranın inançlarını ve düşüncelerini derleyen bir Türk düşünürüydü.⁴⁸ Mevlana (öl. 1273) aslen Belh şehrine mensup ve sonradan Anadolu'da yaşamış bir Türk fikir adamıydı. Akranı ve yakın dostu Sadreddin Konevi (öl. 1274) dahi, Konya'da yaşamaktaydı. Ayrıca Türkistanlı Aziz Nesefi (öl. 1282) eserlerinden birini Türkçe yazmış olan Türk düşünürüydü.

⁴⁶ İbn Sina'nın Türk asıllı olduğuna dair Türkçe araştırmalar hakkında bkz. Keklik, *a.g.e.*, s. 144.

⁴⁷ Keklik, *a.g.e.*, s. 144-148.

⁴⁸ Keklik, *a.g.e.*, s. 145.

Türk asıllı olmadıkları halde gerek Büyük Selçukluların ve gerekse Anadolu Selçukluları'nın himayesini görmüş bazı Müslüman filozoflar da bu guruba dahildi. Mesela Gazzali'nin (öl. 1111) Sultan Sencer (öl. 1157)'den gördüğü ilgi ve iltifat, onun yaygın şöhretinden gelmekteydi. Ebul-Berekat Bağdadi (öl. 1166), Büyük Selçuklu saraylarında tabip olarak bulunmuştur. Fahreddin Razi (öl. 1210) ise, önce Harzemşahlar nezdinde, sonra da uzun süre yaşadığı Azerbaycan'da Türklerle iç içeydi. Abdülatif Bağdadi (öl. 1231) isimli düşünür de hayatının büyük kısmını Anadolu'da (Erzincan ve Erzurum'da) Türkler arasında geçirmiş ve bazı eserlerini Türk hükümdarlarına ithaf etmiştir.⁴⁹ İbn'ül Arabi (öl. 1240) dahi Anadolu'da (belli aralıklarla) on altı yıl kadar ikamet etmiş ve Türklerin himayesini görmüştür.⁵⁰

3. Prof. Dr. Nihat Keklik ve Türk İslam Felsefesinin Kürsü (Anabilim dalı) Olarak Kuruluşu

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'nde, 1960 yılına kadar "*İslam Felsefesi Tarihi*" adı altında dersler okutulmuştur. Fakat bu dersler, o zamanlar, Felsefe Bölümü içinde, günümüzdeki seçmeli derslere benzer nitelikte "*Ek Ders*" şeklinde verilmiştir. İslam Felsefesi (Türk İslam Felsefesi) sertifikasının ve bunun bağlı olduğu bir "*Kürsü*"nün (anabilim dalı) kurulup faaliyete geçmesi için Keklik Hoca'nın deyimiyile "*1972 yılına kadar beklemek gerekmişti.*"⁵¹ Prof. Dr. Nihat Keklik, uzun uğraşmalar sonucunda Türk İslam Felsefesi (1971-1972) Anabilim Dalı'nın kuruluşunu İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü bünyesinde gerçekleştirmiştir. Bu açılış o dönemin atmosferinde yapılmış önemli bir gelişme olarak değerlendirilmelidir. Bu kuruluşla birlikte Türk İslam alanındaki akademik gelişmeler ve akademik çalışmalar artarak devam etmiş ve Türk İslam Düşüncesi (Felsefesi) kurumsal kimlik kazanmıştır. Yukarıda işaret edildiği gibi önceki yıllarda İslam Felsefesi Tarihi adıyla dersler yapılmış, ancak bu dersler zorunlu değil "*Ek Dersler*" kategorisinde yapılmıştır.⁵² Ayrıca bu dönemde Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ve Yüksek İslam Enstitüsü bünyelerinde "*İslam Felsefesi*" adıyla akademik çalışmalar ve bu alanda yazılmış önemli eserler (tercüme veya telif) vardır. Ancak kanaatimce, bu çalışmaların tamamı Türk İslam Felsefesinin öncüsü sayılmalıdır.⁵³ Keklik Hoca'nın katkısı bu alana "*Türk*"

⁴⁹ Nihat Keklik, *Felsefe: Mukayeseli Temel Bilgiler ve Kaynaklar*, İstanbul 1978, s. 153, yine bkz. Keklik, *Türk İslam Felsefesi Temel Bilgiler Ders Notları*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi (İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu), Teksir, İstanbul 1975, s. 13-15.

⁵⁰ Türk İslam dünyasındaki ekoller ve büyük akımlar için bkz. Keklik, *Türk İslam Felsefesi Temel Bilgiler Ders Notları*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi (İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu), Teksir, İstanbul 1975, s. 6-11.

⁵¹ Nihat Keklik, *Türk İslam Felsefesi, Temel Bilgiler Ders Notları*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi (İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu), Teksir, İstanbul 1975a, s. 1-2 (Önsöz).

⁵² Ziya Gökalp tarafından 1926 (ölümünden sonra yayımlanmıştır) tarihinde yazılmış Türk Medeniyeti Tarihi ve Hilmi Ziya Ülken tarafından 1933 yılında yazılmış Türk Tefekkür Tarihi isimli eserler bu alanda yazılmış önemli çalışmalardır.

⁵³ Keklik "*çağdaş Türkiye'de milli felsefeye doğru atılan ilk adımların tarihi, 1898 yılına kadar uzanmaktadır*" diyor (*Türkler ve Felsefe*, s. 40-41). Bu tarihten itibaren bazı kitapların Ünvarlarından Türk kelimesi bulunmaktadır. Örnek olarak Bursalı Mehmet Tahir (Öl. 1926) bir eserini

kimliğini ilave etmesidir. Günümüz nesli için böyle bir ilave sıradan ve basit gibi görünse de 1970'li yılların atmosferinde, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü bünyesinde, İslam Felsefesinin başına, "Türk" isminin ilavesi, sanıldığı kadar kolay olmamıştır. Nihat Hocanın deyimiyle bu mücadele dokuz yıl sürmüş ve dokuz yılın sonunda, yani 1970'li yıllarda itibaren "Türk" ismi İslam Felsefesinin başına ilave edilmiş, böylece *Türk İslam Felsefesi*, akademik ve kurumsal bir kimlik kazanmıştır. Bu tarihten itibaren Türk İslam düşünürlerinin görüş ve düşüncelerinin yer aldığı klasik kaynakların tanıtımı ve eserlerinin Türkçeye aktarılması, Türk düşünürleri başta olmak üzere Miladi sekizinci asırdan itibaren İslam dünyasındaki felsefi gelişmeler ve bu gelişmelerin düşünce tarihindeki yeri ve öneminin ortaya çıkarılmasıyla ilgili yapılan akademik çalışmalar hız kazanmıştır. Üstelik bu hızlilik, sadece İlahiyat Fakülteleri çevresinde değil, Türkiye'deki Felsefe bölümleri içerisinde, kurumsal kimliğiyle (Türk İslam Düşüncesi Tarihi)⁵⁴ birlikte yerini almıştır. Keklik, ünlü Türk düşünürü Ziya Gökalp (1875-1924)'in düşüncesine dayanarak "...Biz Türkler, çağdaş medeniyetin akıl ve ilmi ile donanmış olarak bir Türk İslam Kültürü yaratmaya çalışmalıyız."⁵⁵ diyor.

Tarihe not düşmek açısından açıkça ve tekraren belirtmek gerekir ki, Prof. Dr. Nihat Keklik açısından Türkler için de (-milli kültür açısından-) bir Türk felsefesi telakkisine ihtiyaç duyulmuş ve böylece *Türk-İslam Felsefesi* kavramı ortaya çıkmıştır. Bu felsefeyi İstanbul Üniversitesi'nde dokuz yıllık bir çabadan sonra gerçekleştiren bilim adamı Prof. Dr. Nihat Keklik'tir. Aslında

---

zikredebiliriz ki burada, "Türklerin ilimlere ve fenlere hizmetleri" anlatılmaktadır. Bu eser onun diğer meşhur eseri olan "Osmanlı Müellifleri" isimli eserinde zikredilmiştir. 20. yüzyılda eserinde Türk kelimesini kullanan diğer bir bilgin Prof. Mehmet Ali Ayni'dir (1869-1945). Türk Mantıkçılar adıyla eski harflerle, 1928'de yayımladığı makalede Osmanlılar devrinde yetişen Türk mantıkçıları anlatılmaktadır. Mehmet Ali Ayni'nin bir de Türk Ahlakçıları adlı eseri var ki iki cilt halinde 1939 yılında yayımlanan bu eserin ilk cildinde dokuz tane Türk ahlakçısının eserlerinden seçilmiş parçalar verilmiştir. İkinci ciltte ise 15 tane Türk ahlakçısından metinler aktarılmıştır. Prof. Mehmet Ali Ayni bu açıdan Türk İslam felsefesinin öncülerindedir. Bu eserlerinden biri de Türk düşünürlerinden olan İsmail Hakkı Bursevî (1954) hakkında yazdığı kitaptır. Türk Azizleri-1; İsmail Hakkı ismini taşıyan bu eser hazırlık olmak üzere, 1926 senesinde ABD'nin Massachusetts eyaletinde toplanan 16. Uluslararası Felsefe Kongresi'ne Türk delegesi olarak katılmış ve Harvard Üniversitesi'nde Bursalı İsmail Hakkı üzerine bir tebliğ sunmuştur. Hilmi Ziya Ülken'in bu sahadada iki eseri vardır; Birincisi Türk Tefekkür Tarihi, ikincisi ise Türk Filozofları Antolojisi'dir. Hilmi Ziya Ülken bunlara ilave olarak Türk İslam felsefesinin inşasında önemli adımlar atmıştır. Önemli eserlerinden biri de Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi ismini taşımaktadır. Adnan Adıvar (1882-1955) Osmanlı Türklerinde ilim isimli eseri de bu alanda öncü çalışmalarından biridir. Hepsisi de yirminci asrın mahsulü olan bu eserlere dikkat edecek olursak anlaşılıyor ki bunlar arasında Türk ismini taşıyanlar, Mehmet Ali Ayni'nin yukarıda zikredilen iki makalesi, ayrıca Bursalı Tahir'in bir incelemesi ve Hilmi Ziya Ülken'in iki tane kitabı bulunmaktadır. Bkz. Keklik, *Türkler ve Felsefe*, s. 41-43. Ayrıca bu konuda bilgi için bkz. Hakan Poyraz, "Türk Felsefesi: İmkândan Gerçekliğe", *Türk Yurdu Dergisi*, Yıl: 100, Sayı: 283, Mart 2011, Ankara. Ayrıca bkz. aynı makalenin dipnotları, *Türk Yurdu Dergisi*, Yıl: 100, Sayı: 283, Mart 2011, Ankara; yine bkz. Rahmi Karakuş, "Türk Felsefesinin İmkânı Üzerine", <http://dusundurensozler.blogspot.com.tr/2008/04/trk-felsefesinin-imkan-zerine.html>, erişim tarihi: 24.05.2016; Ernst Von Aster, *Felsefe Tarihinde Türkler, İkinci Türk Tarih Kongresi*, Ankara 1937. <http://felsefe38.blogcu.com/felsefe-tarihinde-turkler/1758885>, erişim tarihi: 24.05.2016.

⁵⁴ Keklik Hoca o dönemde felsefeye karşı duyulan ön yargıları bertaraf etmek için felsefe yerine düşünce kelimesini kullanmayı tercih etmiştir.

⁵⁵ Ziya Gökalp, *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak*, Türk Kültür Yayımları, İstanbul 1976, s. 36. Bkz. Keklik, *Türkler ve Felsefe*, Fatih Yayınevi Matbaası, İstanbul 1986, s. 24-25.

doğrudan Türk Felsefesini kurmak istemiş, ancak İslamiyet'in ilim ve felsefeye olan katkısı dolayısıyla bu ismi benimsemiştir. Bu isimle Türk felsefesini aynı anlamda değerlendiriyordu. Fakat Hocanın yakınında bulunan öğrencisi olarak şimdilik bu isimle yetinmiş olduğunu, nihai hedefinin Türk Felsefesi olduğunu belirtmek istiyorum. 1973'lü yıllarında bu durumu açıkça soran öğrencilerine, mesela Fikret Akın ve bendenize; “uzun çabanın sonucunda bu kadarını yapabildiğini, ileride yapılabilirse onu da gerçekleştirmek gerektiğini” belirtmiştir. Bilindiği gibi bu işi de kimseye bırakmadan 1986 yılında, *Türkler ve Felsefe* isimli 80 sayfalık küçük ve fakat son derece kıymetli eserini yazarak, başladığı işe son noktayı kendisi koymuştur. Bu eseriyle Türk Felsefesinin varlığını kaynak ve gerekçeleriyle birlikte açıkça ilan etmiştir. Eserin önsözünde;

“... ‘milli felsefe’ öylesine aktüel ve çağdaş bir olaydır ki, özellikle yirminci asrda Avrupalılar milli felsefe (msl. Fransız felsefesi, İngiliz felsefesi, Amerikan felsefesi, Alman felsefesi vs.) sahasında kemiyet ve keyfiyet bakımından göz dolduracak eserler yayınlamışlardır. Milli felsefemiz olan Türk İslam Felsefesi de böyle bir çağdaş zihniyetin eseri sayılmalıdır. Nasıl ki san’at, tarih ve kültürümüzde İslamiyet’in izleri varsa, Türk filozofları üzerinde de aynı izler mevcuttur. Zaten bu sayededir ki yüce milletimiz, bugün kabul edildiği manada felsefe yapabilmıştır. Bu sebeptendir ki Türk san’atı, Türk tarihi ve Türk dili paralelinde *Türk felsefesi* de elbette olacaktır ve olmalıdır: Bu gerçeği inkâr etmeğe yeltenmek, güneşi balçıkla swamaya kalkışmaktan farklı değildir.”⁵⁶

4. Niçin Türk İslam Felsefesi

Keklik, “İslam dünyasında yetişen filozofların ilmi değerine ve büyüklüğüne dair ilk araştırmalar ve yayınlar, (eseyle belirtmek lazım), çoğunlukla Avrupalı araştırmacılar tarafından yapılmıştır.” diyor. Bu sebeptendir ki, sahamıza dair ilmi yayınların çoğu, Avrupa dillerinde (msl. Fransızca, İngilizce, Almanca vs.)’dir. Türkiye’de ise, önceki nesillerin hocaları olan Prof. İsmail Hakkı İzmirli (1868-1945), Prof. Mehmet Ali Ayni (1869-1945), Prof. Şerafettin Yaltkaya (1879-1949), Ord. Prof. Şemseddin Günaltay (1883-1961) ve nihayet onların talebesi fakat bu satırların yazarınının (Prof. Dr. Nihat Keklik) hocası olan Ord. Prof. Hilmi Ziya Ülken (1901-1974) İslam felsefesi alanındaki araştırmalara (ve özellikle Türk mütefekkirleri konusundaki yayınlara) Türkçe (ve bazen Avrupa dillerinde) yayınlara katılan bilginlerimizdir. Onları aynı zamanda, yirminci asır Türk mütefekkirleri olarak da, rahmetle anmamız gerekir.⁵⁷

Nihat Keklik’e göre,

“...felsefenin temel şartı olan ahlak ve fazilet bakımlarından Türklerin seçkin bir millet olması ve birçok milletlerin milli felsefe niteliğinde eserler yazması bakımından, Türk-İslam Felsefesi unvanını taşıyan eserlerin milli düşüncemizi yansıtacağından şüphe yoktur. Üstelik 19.ncu asrın ortala-

⁵⁶ Nihat Keklik, *Türkler ve Felsefe*, Fatih Matbaası Yayınevi, İstanbul 1986, s. 6.

⁵⁷ Nihat Keklik, *Türk İslam Felsefesi Temel Bilgiler Ders Notları*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi (İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu), Teksir, İstanbul 1975a, s. 1 (Önsöz).

rından itibaren oryantalistlerin ve onları takip eden Arap asıllı araştırmacıların (-hatta bazı Türk araştırmacıların-) bu saha için yazdıkları eserlere Arap Felsefesi veya bazen de İslam Felsefesi isimlerini vermeleri, maksadı ifade edebilmekten uzaktır. Çünkü İslam dünyasında, Türklerin katkısıyla gelişen felsefe hareketleri Arap Felsefesi yahut İslam Felsefesi denildiği takdirde, burada Türkler'in katkıları yeterince göz önünde tutulmamış oluyordu. Bunun içindir ki maksadı ifadeye en uygun olarak Türk-İslam Felsefesi deyimini üzerinde ısrar etmek ve Türk kültürü açısından bu felsefeyi incelemek lazımdır.”

“Böyle bir telakkinin örnekleri, 20.nci asırda, Avrupa milletlerindeki milli felsefe niteliğinde yazılmış eserlerde de vardır. Bu telakki, kültür milliyetçiliğinin etnik milliyetçilikten daha faydalı ve daha gerekli olduğunu da göstermektedir. Tıpkı daha önce Arap asıllı Abdüh el-Şimali'nin Arap-İslam Felsefesi unvanıyla yazdığı eser veya İspanyol araştırmacı Cruz Hernandez'in İspanyol İslam Felsefesi adıyla yayınladığı eser gibi, bizim de Türk İslam Felsefesi deyimini kullanmağa hakkımız vardır.”⁵⁸

4.1. Keklik'e Göre Türk İslam Felsefesinin İlmi Gereçekleri

1970'lerin atmosferinde bunun çok kolay yapılmadığını, zorlu bir süreç sonucunda gerçekleştirilmiş olduğunu belirtmiştik. Onun için kurulmuş bulunan İslam Felsefesinin başına Türk kelimesini ilave etmiş fakat nihai hedefi Türk Felsefesini kurmak olduğunu belirtmiştik. Hoca bu düşüncesini gerçekleştirmek için *Türkler ve Felsefe* isimli eserini yazıyor. İlkçağ felsefesine, genellikle Yunan Felsefesi denilmektedir. Felsefe hareketlerine milliyet izafe etmek modası, zaten yeni bir şey değildir. Nitekim 20'nci yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren birçok Avrupa milletleri de bu zihniyeti yansıtan eserler yayınlamışlardır. Mesela Alman Felsefesi ismini taşıyan birçok eserler bulunduğu gibi, İngiliz Felsefesi veya Fransız Felsefesi adıyla çeşitli kitaplar vardır.⁵⁹ Türk felsefesini “*Türk İslam Felsefesi*” şeklinde formüle eden Keklik Hoca, böyle bir felsefenin gerekçelerini *Türkler ve Felsefe* isimli eserinin içeriğinde ve sonuç kısmında dört maddede özetlemiştir. Bunlar:

- 1- Türklerin her bakımdan erdemli ve seçkin bir millet olması,
- 2- Türk asıllı filozofların varlığı,
- 3- Türklerin aynı zamanda bazı İslam filozoflarını himaye etmiş olmaları,
- 4- Çağımızda milli felsefe telakkisinin yaygın olmasıdır.⁶⁰

Dört maddede belirttiği bu hususları belgeleriyle birlikte söz konusu kitabında açık açık anlatmaktadır.

4.1.1. Türklerin Her Bakımdan Erdemli ve Seçkin Bir Millet Olması

Keklik Hoca'ya göre,

⁵⁸ Nihat Keklik, *Türkler ve Felsefe*, s. 77-78.

⁵⁹ Nihat Keklik, *Türkler ve Felsefe: Türk-İslam Felsefesi*, Fatih Matbaası, İstanbul 1986, s. 7-25 ve 73.

⁶⁰ Keklik, *a.g.e.*, s. 26-43 ve 73-78.

“Felsefenin temel şartı, ahlak ve karakterdir. Türk Milleti, bu bakımdan seçkin bir millettir. Nitekim Arap asıllı klasik yazarlar ve bazı Avrupalı düşünürler bile Türklerin bu özelliğini vurgulayan eserler yazmışlar, eserlerinde görüşler belirtmişler veya hakkında hayranlık ifade eden cümleler ifade etmişlerdir. Mesela Cahiz’in (öl. 869), Mes’ûdi’nin (öl.958), Kadı İbn Sâid’in (öl.1071) ve Ali el-Hicâzi’nin (öl. 1151) eserlerinde Türklerin faziletleri konusunda görüşler belirtilmiştir.⁶¹ Ayrıca, yeniçağ Avrupa düşünürleri içerisinde Machiavelli (öl. 1527), Türklerin daima fikir ve eylem birliği içinde olduklarını belirtmiştir. J.J. Rousseau (öl. 1778) ise, insanlık duyguları bakımından Türklerin bütün milletlerden üstün olduğunu belirtmiştir. Voltaire (öl. 1784), Türklerin gerçek mümin (inançlı) olduklarını yazmıştır. Nihayet Schopenhauer (öl. 1860), Türklerin her zaman akıl yoluyla iradelerini kontrol ettiklerini ve her zaman temkinli (ağırbaşlı) hareket ettikleri için, başları dik ve onurlu yaşadıklarını belirtmiştir.⁶² Demek ki Türkler, felsefenin temel şartı olan ahlak, karakter ve şahsiyet bakımından seçkin bir millettir. Türkler bu bakımdan İslam Felsefesine kendi mührünü bastığı içindir ki düşünce tarihinin bu kesiti, Türk İslam Felsefesi adını almağa hak kazanmıştır.”⁶³

4.1.2. Türk Asıllı Filozofların Varlığı

Keklik Hoca, “Türkler, İslam dinini benimsedikten sonra İslam dünyasındaki ilim ve felsefe çalışmalarına katılmışlardır”⁶⁴ diyor. Çeşitli eserlerinde ve özellikle “Türkler ve Felsefe” isimli eserinde, Türk asıllı düşünürlerin isimlerini ve Türklüklerini belgeleriyle birlikte açıklamaktadır. Hoca’ya göre;

“...günümüzden 1000 yıl kadar önceleri Türkler, büyük kitleler halinde İslam inançlarını benimsemeğe başlamış ve o tarihlerden itibaren İslam dünyasındaki ilim ve felsefe çalışmalarına katılmışlardır. Mesela, ilk Kelam düşünürleri olarak Horasanlı Cüheni (öl. 699) ve Cehm (öl. 746), ayrıca filozoflar arasında Ahmed Serahsi (öl. 899), Ebu Bekir Razi (öl. 933), Farabi (öl. 850), İbn Sina (öl. 1037), Biruni (öl. 1051), Sühreverdi (öl. 1191), Mevlana (öl. 1273), Sadreddin Konevi (öl. 1274), Nasireddin Tusi (öl. 1274) ve Aziz Nesefti (öl. 1284?) gibi ünlü düşünürler Türk asıllı olduğu gibi, Mardinli İbn Durmuş el-Türki (öl. 1198) adındaki fikir tarihçisi de (isminden anlaşılacağı üzere) Türk asıllıdır.”⁶⁵

4.1.3. Türklerin Aynı Zamanda Bazı İslam Filozoflarını Himaye Etmiş Olmaları

Keklik hocaya göre Türk İslam Felsefesinin üçüncü gerekçesi, “Türklerin aynı zamanda bazı İslam filozofları himaye etmiş olmalarıdır.” Mesela Gazzali (öl. 1111), Fahreddin Razi (öl. 1210), Ebul-Berekat Bağdadi (öl. 1196), Ab-

⁶¹ Keklik, a.g.e., s. 8-13, 73.

⁶² Keklik, a.g.e., s. 13-18, 74.

⁶³ Keklik, a.g.e., s. 8-25 ve 74.

⁶⁴ Keklik, a.g.e., s. 74.

⁶⁵ Keklik, a.g.e., s. 74.

dullatif Bağdadi (öl. 1231) ve İbnül-Arabi (öl. 1240) gibi ünlü İslam filozofları, böyle bir mazhariyete nail olmuşlardır. Nitekim Gazali'nin Büyük Selçuklular tarafından himaye edildiğini ve Bagdad'taki Nizamiye Üniversitesi'nin başkanlığına tayin olunduğunu bilmekteyiz. Fahreddin Razi'nin Türklerle meskun olan Azerbaycan'da ve ayrıca Orta Asya Türk devletlerinden olan Harizmşahlar tarafından himaye olunduğu bilinmektedir. Büyük Selçuklular tarafından himaye edilenlerden biri de, Ebul-Berekat el-Bagdadi'dir. Nitekim (-tabib olarak-) hizmetlerine karşılık kendisine kırmızı atlastan yapılmış bir hil'at (:cübbe) hediye edilmiştir ki, klasik kaynaklarda Selçuk hil'ati olarak zikredilmektedir. Nihayet Abdülatif Bağdadi ile İbnül-Arabi'nin de, bir yandan Eyyubiler (-ki Salahaddin Eyyubi'nin neslinin Türk olduğunu bilmekteyiz-) ve diğer yandan da Anadolu Selçukluları himayesinde uzun yıllar Anadolu illerinde yaşadıkları, tarih vesikalarıyla sabittir.⁶⁶

4.1.4. Çağımızda Milli Felsefe Telakkisinin Yaygın Olması

Keklik Hoca, dördüncü sebep olarak çağımızda milli felsefe telakkisinin yaygın olmasını gerekçe göstermektedir. Aslında felsefeye veya düşünürlere milliyet zafede edilmesine çok da taraftar değildir, fakat ilk çağdan itibaren oluşan böyle bir anlayışa karşı kayıtsız kalmanın da anlamsız olacağını düşünüyor. Çünkü böyle bir ihtiyaç, hem milli felsefe açısından ve hem de Türk kültürü açısından gereklidir. Zaten Hoca, tıpkı Ziya Gökalp, Yusuf Akçura, Sadri Maksudi Arsal, Ömer Seyfeddin gibi pek çok milliyetçi Türkçü aydın gibi etnik milliyetçilik değil kültür milliyetçiliği taraftarıdır.⁶⁷ Türkler ve Felsefe isimli eserinde, değişik toplumların milli felsefe oluşturmak bakımından meydana getirdikleri çalışmalardan örnekler vererek Türk Felsefesinin de olması gerektiğine işaret ediyor. Bunu ırkçılık anlayışıyla değil, kültürel olarak yapma ihtiyacı duyuyor ve ihmali konusunda; "(b)u sahanın ihmali, ihmale sebep olanlar için vebal olacaktır"⁶⁸ diyecek kadar Türk İslam Felsefesi ismi için vazgeçilmez olarak kesin kararlılığını ifade ediyor. Hoca, Türk İslam Felsefesinin varlığını haklı kılacak dördüncü gerekçesini Türkler ve Felsefe isimli kitabının 54-73 sayfalarında açıkça ve ayrıntılı olarak belirtiyor. Aynı kitabın sonuç kısmının 77 ve 78 sayfalarında ise aşağıdaki şekilde özetliyor:⁶⁹

"Dördüncü gerekçe olarak, çağımızda (:20. nci asırda), milli felsefe telakkisinin yaygın olduğunu ve bu sahada, mesela Fransız felsefesi unvanıyla birçok eserler yazıldığını; aynı şekilde İngiliz felsefesi, Amerikan felsefesi, hatta İtalyan felsefesi, İsviçre felsefesi vs. gibi birçok kitapların, özellikle bu asrın ilk yarısından itibaren yayımlandığını, (-örnekleriyle birlikte-) önceki sayfalarda göstermiştir. Mesela V. Delbos adında milliyetçi bir Fransız'ın yazdığı eser, Fransız Felsefesi ismini taşımaktadır. L. Lavelle'in, ay-

⁶⁶ Keklik, a.g.e., s. 76-77. Ayrıca bkz. Keklik, *Felsefenin İlkeleri, Felsefeye Giriş I*, Doğuş Yayınları, İstanbul 1982, s. 116-124.

⁶⁷ Nihat Keklik, *Türkler ve Felsefe*, s. 28-29. Ayrıca bkz. Keklik, *Manevi Kalkınma Veya Ortanın Sağı*, Çağaloğlu Yayınevi, İstanbul 1967, s. 29-30 ve 66 vd.

⁶⁸ Keklik, *Türkler ve Felsefe*, s. 78.

⁶⁹ Keklik, a.g.e., s. 54-73 ve 77-78.

ncı J. Wahl'in ve E. Brehier'nin eserleri de böyle bir isimle yayınlanmıştır. Aynı şekilde İngiliz felsefesi unvanıyla yayınlanan birçok araştırmalar var ki bunlar da mesela E.A. Burt, ayrıca W. Sorley, ayrıca Ayer ile Winch ve ayrıca J.H. Muirhead gibi ünlü felsefecilerin eserleridir. Bu tür araştırmalara paralel olarak Amerikan felsefesi unvanıyla Max Black, ayrıca Max Fish ve daha birçok araştırmacılar tarafından muhtelif eserler yayınlanmıştır. Bu arada Anna Tumarkin tarafından yazılıp ta İsviçre Felsefesi ismini taşıyan bir eser bile mevcuttur. Teferruatını görmüş olduğumuz bu tür eserler gibi, bizlerin de Türk İslam Felsefesi unvanını taşıyan (-ve Türklerin, İslamiyet'e girdikten sonra katkılarını gösteren-) bir milli felsefemiz elbette ki olmalıdır. O halde, Türk İslam Felsefesinin dayandığı dördüncü gerekçe budur.⁷⁰

4.2. Keklik'e Göre Felsefe Tarihi ve Türk İslam Felsefesi

Felsefe tarihinde hiçbir filozof yoktur ki, kendinden öncekileri aynen ve tartışmasız olarak kabul ve tekrar etmiş olsun. Nitekim çağdaş filozof Bertrand Russell (öl. 1970)'ün dediği gibi; "Bir soruya aynı cevabı verecek iki tane filozof bulmak mümkün değildir."⁷¹

Keklik Hoca, Batı dünyasının, akılcılığa dayanan Türk İslam dünyasını atlayarak, görmemezlikten gelerek kendi düşünce köklerini sadece antikçağ Grek düşüncesine dayandırmasını doğru bulmuyor; böyle bir anlayışa, ilmi gerekçeler ışığında itiraz ediyor. Ona göre böyle bir felsefe tarihi anlayışı eksik, taraflı ve objektiflikten uzaktır. Pek çok Batılı düşünür Türk İslam düşünürlerinden direkt veya indire etkilenerek felsefesini kurmuştur. Bunu belgelendirmek için Türk İslam düşünürlerinin görüşleriyle bazı Batılı düşünürlerin görüşlerini kendi kaynaklarına (eserlerine) dayanarak karşılıklı olarak sunuyor. Bununla Yeniçağın ve rasyonalizmin (akılcılığın) kurucusu olarak bilinen Descartes (1596-1650) başta olmak üzere meşhur olmuş pek çok düşünürün, mesela Spinoz (1632-1677), Hobbes (1588-1679), D. Hume (1711-1776), J. Locke (1632-1704), J.J. Rousseau (1712-1778), Volter (1694-1778), Kant (1724-1804), Schopenhaur (1788-1860 vb.) görüşleriyle Türk İslam düşünürlerinin görüşlerini ve yazdıkları eserlerin ana temalarını yan yana koyarak; kronolojik olarak Türk İslam düşünürlerinden en az beş altı asır sonra yaşamış bulunan Batılı düşünürlerin aynı konuları tekrar ettiklerini tespit ediyor.⁷²

İlave olarak Kur'an'ın, "hemen bütün ilim alanlarında İslam düşünürlerinin hareket noktasını teşkil ettiğini belirtiyor."⁷³ Keklik, Kur'an'da, fikir (düşünce, düşünmek) kökünden türetilen tefekkür (fikir edinmek, düşünmek) sözüyle

⁷⁰ Keklik, a.g.e., s. 77-78.

⁷¹ B. Russell, *Dünya Görüşüm*, s. 5-6; bkz. Nihat Keklik, *Filozofların Özellikleri (Felsefeye Giriş - 2)*, Doğuş Yayınları, İstanbul 1983, s. 16.

⁷² Nihat Keklik, *Türk-İslam Filozoflarının Avrupa Kültürüne Etkileri*, Felsefe Arkivi, Sayı: 24, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1984, s. 17-36. Ayrıca bkz. Keklik, *Felsefe de Metafor*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1990.

⁷³ Nihat Keklik, *Felsefe: Mukayeseli Temel Bilgiler ve Kaynaklar*, İstanbul 1978, s. 89.

ilgili 18 tane ayet olduğunu, bunlarla eş anlamlı ‘akıl etmek anlamak, ibret almak’ (=itibar), bakmak (=nazar) gibi deyimleri ihtiva eden diğer ayetleri ekleyecek olursak, (tekrarlamalarıyla birlikte) 6268 ayet ihtiva etmektedir diyor. “Kur’an’daki bu çeşit ayetlerin, 500’den daha az olmadığı dikkatimize çarpmaktadır. Böyle bir müşahede, sayesinde anlaşılıyor ki, Kur’an’da her 10 ayetten bir tanesi, akıl, tefekkür vs. ile alakalıdır”⁷⁴

Böylece, Türk İslam dünyasının yedinci-sekizinci asırdan başlanarak on beş-on altıncı yüzyıla kadar devam eden düşünce hareketlerinde özne olarak rol oynadığını açıkça belirtiyor. Hoca, bu tespitlerle, düşünce tarihinde diğer bazı toplumlar gibi, genelde İslam dünyasının, özel de ise Türklerin önemli katkılar yaptığını ifade ediyor. Bunları örnekleriyle ve etkilemiş oldukları biçimiyle ortaya koyuyor. Ayrıca bir kısım düşünürün isimlerinin latinceleştirilmiş olduğunu ifade ediyor. Anlaşılıyor ki, insanlık tarihi boyunca pek çok toplumda ortaya çıkan görüş ve düşünce hareketleri, çeşitli etkileşimlerle, başka toplumun düşünürlerine intikal ediyor. Bu intikaller, bazen etkileme, bazen de etkilenme suretiyle gerçekleşiyor. Bu açıdan düşünce tarihinde bilinen pek çok filozof, başka filozofu dikkate almaksızın felsefesini ortaya koymuş değildir. İşte Keklik’e göre Türk İslam düşüncesinin önemi buradadır.

4.3. Keklik’e Göre Filozoflar Arasında Karşılıklı Etkileşimler ve Türk İslam Felsefesi

Türk İslam düşüncesinin kurumsal kimliğinden sonra, Keklik Hoca tarafından yapılmış filozoflar arasındaki karşılıklı etkileşime dayanan akademik analizler ve felsefe tarihinde İslam dünyasının ve Türklerin katkısı ve kuvvetli etkisini belirten çalışmalar, bu gelişmelerin bir sonucu olarak değerlendirilmelidir.⁷⁵ Klasik kaynaklarımızdan birinin yazarı olan Mes’udi (ölm. M. 956)’ye dayanarak yeryüzünde filozof yetiştiren yedi milletten birinin Türkler olduğunu yazıyor. Hoca, tespitleriyle açıkça şunu belirtmek istiyor: İlkçağ, Ortaçağ, Yeniçağ, Batılı veya Doğulu düşünürler arasında açık veya kapalı etkileşimler, benzerlikler ve hatta aynılıklar vardır ve bunlar göz ardı edilemez. İnsanlar arasındaki düşünce hareketlerinde etkileşimler bütün çağlarda, hemen bütün düşünürlerde görülmektedir. Sadece bir grubu veya belli milliyete ait düşünürleri öne çıkarıp diğerlerini görmemezlikten gelmek veya küçümsemek; akademik ve bilimsel anlamda doğru bir anlayış değildir. Bu açıdan felsefe tarihinin başlangıcını ve felsefe tarihindeki gelişmeleri bu anlayışla değerlendirmek gerekir.

Felsefe akımları ve filozoflar, mensup oldukları toplumun inanç ve değerleriyle donatılmıştır. Bu sebeple her çağın ve değişik inanç gruplarının filozofları başka kültür ve düşünürlerinden etkilenmiş olmakla birlikte, kendi değerleri içerisinde görüşlerini dile getirir. Mesela ilk çağın filozofları putperest veya çok tanrılı dine inanmaktaydılar. Ortaçağ veya yeniçağ Avrupalı filozofları Hıristiyan’dır. Türklerin ve diğer İslam toplumlarının düşünürleri ise Müslümandırlar. Bu değerler içerisinde üretilen felsefi düşünceler direk veya dolaylı olarak

⁷⁴ Keklik, *a.g.e.*, s. 89.

⁷⁵ Keklik, *a.g.e.*, s. 293.

düşünürler arasında etkileşimlere yol açıyor. Bu normal bir durumdur. Normal olmayan şey, bu etkileşimlerde bir kısım filozofun, Türk İslam düşünürlerinin görüşlerinden, eserlerinden etkilenirken çoğu kez onların isimlerini zikretmemeleridir. Etkileşimlerde öyle benzerlikler tespit ediliyor ki, neredeyse tıpa tıp aynı olan görüş ve örneklerle karşılaşıyoruz. Bunları tesadüf olarak değerlendirmek sadece iyimserlik olur.

Sonuç

Atatürk, Cumhuriyet Türkiye'sinin en büyük görevlerinden birinin milli kültürümüzü teşkil eden dilimiz, medeniyetimiz ile zengin tarihimizi ortaya koymak olarak gösteriyordu. Diğer bir ifadeyle Türk Milleti'nin ve Türk Dünyası'nın milli varlığının muhafazası ve birliğin temini için milli kültürün temelini teşkil eden ortak tarih, ortak dil ve ortak kültür şuurunun gelişmesine dikkat çekiyordu. Atatürk'ün Türk tarihinin, Türk dilinin ve Türk kültürünün araştırılıp en eski çağlardan beri ortaya çıkarılması isteği, genel olarak iki temel amaca yönelikti: *Birincisi, Türk tarihi ve kültürü, başlangıcından itibaren iyi bir şekilde araştırılacak ve Türklerin kültür ve medeniyet dünyasına katkıları, yetiştirdiği büyük şahsiyetlerin insanlığa hizmetleri ortaya konulacaktır. İkincisi ise, dünya, Türklerin şanlı tarihini ve kültürünü öğrenecek Türk gençleri de bu tarih ve kültür bilinci ile yetiştirilerek milli birlik bilincini Türk Dünyası'na ve bütün dünyaya yayma fırsatı bulacaktır.*

Ziya Gökalp (1876-1924), *"Türkleşmek, İslamlaşmak ve Muasırlaşmak"* derken, Türk Milleti'nin milli benliğine bağlı olarak muasırlaşması (çağdaşlaşması) gerektiğine işaret ediyor ve çağdaşlaşmakla bilim ve teknikte ileri gitmeyi kastediyordu. Bunun yolu belliydi; akılcılık öne çıkarılarak, bilimi rehber alan bir eğitim ve yönetim anlayışı hayata geçirilecekti. Atatürk de *"bilim tercümeyle değil, tetkikle olur"* diyerek Türkçeyi eğitim ve bilim dili olarak öne çıkarmıştı. Zaferleri kazandıktan sonra ömrünün önemli bir kısmını, Türk Milleti'nin haklarını, insanlığa hizmetlerini ve tarihte hak ettiği üstün kabiliyetlerini belirtmekle geçirmişti.

Tıpkı Atatürk (1881-1938), Ziya Gökalp (1876-1924), İbrahim Kafesoğlu (1914-1984), Erol Güngör (1938-1983), Necmettin Hacıeminoğlu (1932-1996) ve Mustafa Kafalı (d. 1934) gibi Keklik Hoca'nın da; Türk Milleti'nin büyüklüğüne, gücüne, üstün özelliklerine, medeniyete olan katkılarına ve sahip olduğu insani vazifelerine sarsılmaz inancı vardı. *Ne Mutlu Türküm Diyene* vecizesini samimiyetle benimsemiş ve Türk Milleti'nin felsefe ve bilime olan katkısını ortaya koymaya çabalamıştır.

Hayatı boyunca Türk Milleti'nin felsefe ve bilim alanında yaptıklarını ortaya koymaya çalışmış ve her ideal insan gibi O da, bu alanda zaman zaman ciddi engellerle karşılaşmıştır.

*"Herkes kabul eder ki şahsi fikirler (-ki felsefe bunun mahsulüdür-), şahsiyetli milletlerden sadır olur. Türk Milleti'nin haiz olduğu yüksek karakter ve şahsiyet, milletimize muhalif olan Avrupalı müşahitlerin eserlerinde dahi bulunmaktadırlar."*⁷⁶ diyordu. Bu açıdan Batı dünyasının, akılcılığa dayanan Türk

⁷⁶ Nihat Keklik, *Türkler ve Felsefe*, s. 6.

İslam dünyasını atlayarak veya görmemezlikten gelerek kendi düşünce köklerini sadece Antikçağ Grek düşüncesine dayandırmasını doğru bulmuyor. Bunu belgelendirmek için Türk İslam düşünürlerinin görüşleriyle bazı Batılı düşünürlerin görüşlerini karşılaştırarak benzerliklere ve dolayısıyla etkileşimlere dikkat çekiyor. Etkileşimlerde öyle benzerlikler tespit ediliyor ki, neredeyse tıpa tıp aynı olan görüş ve örneklerle karşılaşıyoruz.

Ona göre felsefe akımları ve filozoflar, mensup oldukları toplumun inanç ve değerleriyle donatılmıştır. Bu sebeple her çağın ve değişik inanç gruplarının filozofları başka kültür ve düşünürlerinden etkilenmiş olmakla birlikte, kendi değerleri içerisinde görüşlerini dile getirir. Mesela ilk çağın filozofları putperest veya çok tanrılı dine inanmaktaydılar. Ortaçağ veya Yeniçağ Avrupalı filozofları Hıristiyan'dır. Türklerin ve diğer İslam toplumlarının düşünürleri ise Müslüman'dırlar. Bu değerler içerisinde üretilen felsefi düşünceler direk veya dolaylı olarak düşünürler arasında etkileşimlere yol açıyor. Bu normal bir durumdur. Normal olmayan, bu etkileşimlerde, bir kısım filozofun Türk İslam düşünürlerinin görüşlerinden, eserlerinden etkilenirken çoğu kez onların isimlerini zikretmemeleridir. Anlaşıyor ki, insanlık tarihi boyunca pek çok toplumda ortaya çıkan görüş ve düşünce hareketleri, çeşitli etkileşimlerle, başka toplumun düşünürlerine intikal ediyor. Bu intikaller, bazen etkileme, bazen de etkilenme suretiyle gerçekleşiyor. Bu açıdan düşünce tarihinde bilinen pek çok filozof, başka filozofu dikkate almaksızın felsefesini ortaya koymuş değildir.

Prof. Dr. Nihat Keklik, Türk Felsefe ve Türk kültürü için çok önemli eserler bıraktı; lisans, yüksek lisans ve doktora öğrencileri yetiştirdi ve yıllarca tartışılacak önemli teoriler ortaya koydu. Fakat Hoca'yı 20. ve 21. yüzyılda esas önemli kılan; uzun uğraşmalar ve mücadeleler sonucunda, Türk İslam Felsefesine kimlik kazandırmış olması ve bunu anabilim dalına (kursü) dönüştürerek kalıcı hale getirmesidir. Türk Felsefesine kazandırdığı pek çok başarılarının yanında asırlarca unutulmaz kılacak en önemli ve kalıcı başarısı budur. Bu kuruluşla birlikte Türk İslam alanındaki akademik gelişmeler ve akademik çalışmalar artarak devam etmiş ve Türk İslam Düşüncesi (Felsefesi) kurumsal kimlik kazanmıştır. Hoca'nın ömrü süresince yazdığı eserlerinin yanında mücadele ederek Türk Milleti'nin kültürüne yaptığı en büyük katkıdır.

Kaynaklar

ASTER, Ernst Von: *Felsefe Tarihinde Türkler*, İkinci Tarih Kongresi, Ankara 1937, <http://felsefe38.blogcu.com/felsefe-tarihinde-turkler/1758885>, erişim tarihi: 24.05.2016.

BARBAROSOĞLU, Fatma: "Daima Hocam: Prof. Dr. Nihat Keklik", *Yeni Şafak Gazetesi*, İstanbul, 19 Ağustos 2008.

CORBİN, Henry: *İslam Felsefesi Tarihi*, Çev. Hüseyin Hatemi, İletişim Yayınları, İstanbul 1986.

DESCARTES, Rene: *Metot Üzerine Konuşma*, Tercüme: Mehmet Karasan, Ankara 1946.

GÖKALP, Ziya: *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak*, Türk Kültür Yayını, İstanbul 1976.

GÜNALTAY, Şemsettin: *İbn Sina Hayatı ve Şahsiyeti Hakkında Tetkikler*, Türk Tarih Kurumu Yayını, VII, Seri No: 1, İstanbul 1937.

HUNKE, Sigrid: *Avrupa'nın Üzerine Doğan İslam Güneşi*, Tercüme: Servet Sezgin, Bedir Yayını, İstanbul 1972.

KARAKUŞ, Rahmi: "Türk Felsefesinin İmkânı Üzerine", <http://dusunduren-sozler.blogspot.com.tr/2008/04/trk-felsefesinin-imkan-zerine.html>, erişim tarihi: 24.05.2016.

KARLIĞA, Bekir: *Karar Gazetesi*, İstanbul, 18.03.2017.

KEKLİK, Nihat: *Türk İslam Felsefesi Temel Bilgiler Ders Notları*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi (İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu), Teksir, İstanbul 1975.

_____ : *Türk İslam Felsefesi Temel Bilgiler Ders Notları*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi (İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu), Teksir, İstanbul 1975a.

_____ : *Felsefe-Mukayeseli Temel Bilgiler ve Kaynaklar*, Çağrı Yayını, İstanbul 1978.

_____ : *Felsefenin İlkeleri, Felsefeye Giriş I*, Doğuş Yayınları, İstanbul 1983.

_____ : *Filozofların Özellikleri (Felsefeye Giriş-2)*, Doğuş Yayınları, İstanbul 1983.

_____ : *İbn'ül Arabi'nin Eserleri ve Kaynakları İçin Misdak Olarak el Futuhat el-Mekkiyye*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, C: II-A, İstanbul 1974 ve C: II-B, İstanbul 1980.

_____ : *Muhyiddin İbn'ül Arabi: Hayatı ve Çevresi*, Büyük Matbaa, İstanbul 1966.

_____ : *Türk-İslâm Felsefesi Açısından Felsefenin İlkeleri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, Yayın No: 3484, İstanbul 1987.

_____ : *Türk-İslam Filozoflarının Avrupa Filozoflarına Etkileri Konusunda Yeni Örnekler*, Felsefe Arkivi, Sayı: 26, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1987.

_____ : *Türk-İslam Filozoflarının Avrupa Kültürüne Etkileri*, Felsefe Arkivi, Sayı: 24, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1984.

_____ : *Türklerde Ahlak ve Dünya Görüşü*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2001.

_____ : *İslâm Mantık Tarihi ve Fârâbi Mantığı*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, Yayın No: 1405, C: I-II, İstanbul 1969-70.

_____ : *Mevlana'da Metafor Yoluyla Felsefe*, Felsefe Arkivi, Sayı: 26, İstanbul 1987.

_____ : *Sadreddin Konevi'nin Felsefesinde Allah, Kainat ve İnsan*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, Yayın No: 1208, İstanbul 1967.

_____ : *Türkler ve Felsefe: Türk-İslâm Felsefesi*, İstanbul 1986.

KENJETAY, Dosay: *Hoca Ahmet Yesevi'nin Düşünce Sistemi*, Hoca Ahmet Yesevi Ocağı Yayınları, Ankara 2003.

POYRAZ, Hakan: "Türk Felsefesi: İmkândan Gerçekliğe", *Türk Yurdu Dergisi*, Yıl: 100, Sayı: 283, Ankara, Mart 2011.

ŞENEL, Cahid: "Nihat Keklik: Hayatı ve Çalışmaları, Kutadgubilig (Felsefe-Bilim Araştırmaları)", *Journal Of Philosophy - Science Research*, Sayı: 19, İstanbul Mart 2011.

WATT, M.: *İslâm Felsefesi ve Kelamı*, Tercüme: Süleyman Ateş, Ankara 1960.

YAKIT, İsmail: *Hatıralarıyla İz Bırakanlar*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2016.

YILDIRIM, Kazım: *Felsefe: Tarihçe-Alanlar-Problemler*, Yurt Renkleri, Ankara 2013.

_____ : *Prof. Dr. Nihat Keklik'e Göre Karşılıklı Felsefe Açısından Filozoflar Arasındaki Etkileşimler*, 11. Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi, Celalabat/Kırgızistan 2013.

_____ : *Sofi'nin Dünyası Romanında Sokrates Öncesi Bazı Filozofların Varlık ve Bilgi Görüşlerinin Metaforik Açıklamaları*, 13. Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi, Bakü/Azerbaycan 2015.

_____ : *Türk İslam Düşüncesinde İbn'ül Arabi*, H Yayınları, İstanbul 2011.

Ekler

Prof. Dr. Nihat Keklik'in Eserleri

Kitaplar ve Makaleler⁷⁷

1. "Farabi'nin Kategorileri", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, C. 2, cüz 2-4, s. 1-48, Makale: 48 sayfa, İstanbul 1960.
2. "Farabi Mantığının Kökleri", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Şarkiyat Mecmuası*, C. 4/s. 147-170, Makale: 23 sayfa, İstanbul 1961.
3. "Sadreddin Konevi'nin Düşüncesinde İnsan, Kader ve Ahlak", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, C. 4/Cüz 1-2/s. 65-80, Makale: 15 sayfa, İstanbul 1964.
4. *Muhyiddin İbn'ül Arabi: Hayatı ve Çevresi*, Büyük Matbaa, Çığır Yayınları, Kitap: 184 sayfa, İstanbul 1966.
5. "Sadreddin Konevi'nin Felsefesinde Allah, Kâinat ve İnsan", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, No: 1208, Kitap: 24+192 sayfa, İstanbul 1967.
6. *Manevi Kalkınma*, Çağaloğlu Yayınları, Kitap: 100 sayfa, İstanbul 1967.
7. *Muhyiddin İbn'ül Arabi: El-Bulga fîl-Hikme (:Felsefede Yeterlilik)*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1403, Kitap: 44+576 sayfa, İstanbul 1969.
8. *İslam Mantık Tarihi ve Farabi Mantığı*, iki cilt, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, No: 1405, Kitap: 88+94 sayfa, İstanbul 1969-1970.
9. *İbn'ül-Arabi'nin Eserleri ve Kaynakları İçin Misdak Olarak El Fütuhât el-Mekkiye (Yan Motifler)*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, No: 1726, Kitap: 14+256 sayfa, İstanbul 1974.
10. *Felsefe: Mukayeseli Temel Bilgiler ve Kaynaklar*, Çağrı Yayınları, Kitap: 336 sayfa, İstanbul 1978.
11. *İbn'ül Arabi'nin Eserleri ve Kaynakları İçin Misdak Olarak El-Futuhât El-Mekkiye (Esas Motifler)*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, No: 1991, Kitap: 14+275 sayfa, İstanbul 1980.
12. *Türk İslam Filozofu İbn Sina: Hayatı ve Eserleri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Felsefe Arkivi, Sayı: 22-23/s. 1-53, Makale: 53 sayfa, İstanbul 1981.

⁷⁷ Buradaki liste, Hoca'nın 2001 yılında neşrettiği Türklerde Ahlak ve Dünya Görüşü adlı eserinin 175-176 sayfalarında yer alan eser listesidir. Ayrıca bu listenin benzerini 1986 yılında yazdığı Türkler ve Felsefe isimli çalışmasının sonuna da eklemiştir. İki eserindeki listeler dikkate alınarak eserlerinin künyesi makalenin sonuna ilave edilmiştir.

13. *Felsefenin İlkeleri (Felsefeye Giriş 1)*, Doğuş Yayınları, Kitap: 14+270 sayfa, İstanbul 1982.
14. *Filozofların Özellikleri (Felsefeye Giriş - 2)*, Doğuş Yayınları, Kitap: 240 sayfa, İstanbul 1983.
15. *Felsefenin Tekniği*, Doğuş Yayınları, Kitap: 14+254 sayfa, İstanbul 1984.
16. *Felsefede Uslup Meselesi ve Bazı İlkeler*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Arkivi, C. 24/s. 55-70, Makale: 15 sayfa, İstanbul 1984.
17. *Türk-İslam Filozoflarının Avrupa Kültürüne Etkileri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Arkivi, Sa. 24/ss. 1-25, Makale: 25 sayfa, İstanbul 1984.
18. *Felsefe Bakımından Metafor*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Arkivi, C. 25/ss. 17-36, Makale: 18 sayfa, İstanbul 1984.
19. *Hakim ve Hakim Olarak İbn Sina*, Gevher Nesibe Sultan Anısına Düzenlenen İbn Sina Kongresi Tebligleri, Kayseri 14 Mart 1984/ss. 313-333, Makale: 20 sayfa, Kayseri 1984.
20. *İbn Sina'ya Göre Çocukta ve Gençlerde Mutedil Mizacın Şartları*, Türk Tarih Kurumu Yayını, İbn Sina, Ölümünün Bininci Yılı Armağanı-1984/ss. 249-255, Makale: 6 sayfa, Ankara 1984.
21. *Mevlana'da Metafor Yoluyla Felsefe*, 1. Milli Mevlana Kongresi Tebligleri, ss. 39-73, Makale: 24 sayfa, Konya 1985.
22. *Türk-İslam Filozoflarının Avrupa Kültürüne Etkileri Konusunda Yeni Örnekler*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Arkivi, C. 26/ss. 17-36, Makale: 18 sayfa, Konya 1985.
23. *Türkler ve Felsefe (Türk İslam Felsefesi)*, İstanbul 1986.
24. *Felsefede Metafor (Metafor Yoluyla Felsefe Problemlerinin Açıklanması)*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, İstanbul 1990.
25. *Türklerde Ahlak ve Dünya Görüşü*, Ötüken Neşriyat, Kitap: 184 sayfa, İstanbul 2001.

Basilacak Veya Basıma Hazır Diye Belirttiği Eserleri

Felsefe ve Türkler isimli eserinin sonuna ilave ettiği eser listesine aşağıdaki eser isimlerini de ilave etmiştir.

- ♦ Felsefe Tarihinde Türkler (basıma hazır),
- ♦ Türk-İslam Felsefesine Giriş (basıma hazır),
- ♦ Türk-İslam Felsefesi Tarihi (hazırlanıyor).

Türklerde Ahlak ve Dünya Görüşü adlı eserine ilave ettiği eser listesinde ise "Hazırlanıyor" veya "Basıma Hazır" olarak belirttiği eserleri aşağıdadır.⁷⁸

- ♦ Biyografiler (basıma hazır),
- ♦ Türk İslam Kültürü (basıma hazır),
- ♦ Felsefede Tenkid (hazırlanıyor),
- ♦ Türk İslam Felsefesinde Düşünce Akımları (hazırlanıyor),
- ♦ Metinlerle: Felsefe Disiplinleri (hazırlanıyor),
- ♦ Batıdan Doğuya ve Doğudan Batıya: Etkiler (hazırlanıyor).
- ♦ Türk İslam Felsefesi Tarihi (hazırlanıyor).

⁷⁸ Nihat Keklik, *Türklerde Ahlak ve Dünya Görüşü*, Ötüken Yayınevi, İstanbul 2011, s. 176.